

LIGA
LIDSKÝCH PRÁV

**PRÁVNÍ ANALÝZA NĚKTERÝCH ASPEKTŮ
POSTAVENÍ POŠKOZENÉHO V TRESTNÍM
ŘÍZENÍ A OBĚTI TRESTNÉHO ČINU V ČESKÉM
PRÁVNÍM ŘÁDU**

Projekt podpořila
Nadace Open Society Fund Praha

Partnerem projektu je
Probační a mediační služba ČR

Právní analýza některých aspektů postavení poškozeného v trestním řízení a oběti trestného činu v českém právním řádu

Zpracováno k příležitosti kulatého stolu na téma „*Postavení poškozeného v trestním řízení a přístup obětí trestných činů ke spravedlnosti*“,

Brno, 14. 2. 2007.

Zpracovali: Hana Langhansová

Jana Kolářková

Jiří Kopal

Za připomínky děkujeme: Veronice Kristkové (Liga lidských práv)

Janu Kratochvílovi (Liga lidských práv)

Jiřímu Nezhybovi (Ekologický právní servis)

Petře Burčíkové (La Strada ČR)

Obsah:

- 1) Úvod
- 2) Zlepšení procesního postavení poškozeného
- 3) Bezplatná právní pomoc pro poškozené
- 4) Adhezní řízení
- 5) Výše odškodnění
- 6) Finanční pomoc obětem
- 7) Definování zvlášť ohrožených obětí
- 8) Zvláštní opatření na ochranu obětí
- 9) Právo na informace
- 10) Ochrana soukromí poškozeného
- 11) Relativizace utajení svědka
- 12) Soukromá, subsidiární a vedlejší žaloba

1. Úvod

Diskuse o pojetí trestní spravedlnosti a trestní politiky patří v dnešní společnosti k neodmyslitelným součástem činnosti trestněprávních a kriminologických expertů, zástupců právnických profesí, politiků i dalších na tuto oblast zaměřených odborníků zejména z oblasti společenských věd. Vzhledem ke konkrétním případům se jí zabývají tu více, tu méně povrchně i zástupci sdělovacích prostředků a veřejnosti.

Liga lidských práv je nevládní organizace právníků a právníček poskytujících rozličné formy podpory a poradenství obětem porušování lidských práv v konkrétních případech spadajících do vícero oblastí, která navíc spolupracuje s advokáty a zahraničními odborníky. Jako taková považuje za stěžejní důkladnější diskusi o té složce trestní spravedlnosti, kde hraje významnou úlohu – stále ještě více fakticky než právně – oběť porušování lidských práv či trestné činnosti obecně. A to bez ohledu na to, jak jí formálně v různých stádiích jazykem trestního práva hmotného či procesního nazýváme, či budeme nazývat (viz zejména označení poškozený). Při spolupráci s Probační a mediační službou ČR, která patří vedle nevládních organizací jako je kupříkladu Sdružení pro probaci a mediaci v justici nebo Bílý kruh bezpečí k hlavním obhájčům přístupu k trestání zahrnujícímu i prvky restorativní spravedlnosti¹, a to i ve svojí praktické činnosti, je pak nasnadě, že další úvahy musí vycházet ze spojení těchto zkušeností.

Na úrovni mezinárodních mezivládních organizací, ve státech common law, a nakonec i v evropských zemích kontinentálního práva² je v poslední době stále více zaměřována pozornost na práva obětí. Po zkušenostech druhé světové války a zločinů masového charakteru páchaných nejen v devadesátých letech minulého století, dochází také k uvědomění si nedokonalosti trestní spravedlnosti na úrovni jednotlivých států zejména ve vztahu k obětem trestných činů. Jsou hledány cesty k v praxi účinnějšímu vymáhání oprávněných nároků obětí porušování lidských práv. Do popředí zájmu se tak stále častěji dostává právě koncept restorativní spravedlnosti, který je neustále rozvíjen. Mimo jiné i v Evropě byla a je realizována řada inovativních projektů³, v sousedním Německu zejména

¹ K tématu v češtině např. Zehr H. Úvod do restorativní justice, Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003 nebo Válková H. Restorativní justice – trestní politika pro 21. století?, Trestní právo č.1, 2000.

² Ke srovnání principů vycházejících z mezinárodních instrumentů na ochranu lidských práv a restorativní spravedlnosti ovlivňujících tento proces viz např. Van Ness, D. W. Restorative Justice and International Human Rights in: Galaway, B., Hudson, J. (ed.): Restorative Justice: International Perspectives, Monsey: Criminal Justice Press, 1998, str. 17-35.

³ Pro mezinárodní srovnání viz první kapitola monografie Roche, D. Accountability in Restorative Justice. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, str. 1-25.

známé Täter-Opfer-Ausgleich (TOA). Vedle těchto projektů se hlavními tématy v rámci pokusů postavit oběť od samého okraje zájmu teoretiků i praktiků blíže ke středu stojícímu mezi pachatelem, pověřenými orgány státu a nápravou újmy, staly otázky úpravy procesních práv v trestním řízení a náležitého odčinění újmy, jakož i prosazení prvků větší ochrany oběti. I v této analýze se zaměřujeme zejména na tyto stěžejní body bez toho, že bychom v tuto chvíli chtěli prosazovat z pohledu českého prostředí spíše alternativní přístupy vyzkoušené v zahraničních projektech restorativní spravedlnosti. Opíráme se tedy toliko o praktické možnosti současné právní úpravy, jakož i o zatím předložený návrh úpravy budoucí (nový trestní řád). O aktuálnosti tématu svědčí i to, že právě tvůrci nového trestního řádu ve věcném záměru na restorativní spravedlnost odkazují⁴. Zatím ovšem bez toho, že by se postavení poškozeného v návrhu oproti současné úpravě dostatečně zlepšilo a restorativní principy, stejně jako účinnější ochrana práv obětí, více promítly do navrhovaných ustanovení.

2. Zlepšení procesního postavení poškozeného

Jednou z nejdůležitějších zásad ovládajících trestní řízení je zásada rovnosti stran, vyjádřená čl. 96 odst. 1 Ústavy a čl. 37 Listiny. Trestní řád mimo jiné na tuto zásadu odkazuje v § 2 odst. 4: „*Trestní věci se musí projednávat co nejrychleji a s plným šetřením práv a svobod zaručených Listinou základních práv a svobod a mezinárodními smlouvami o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána;*“. Poškozenému přiznává postavení procesní strany §12 odst. 6 trestního řádu. Podle Jelínka „z povahy věci vyplývá, že poškozeného můžeme (vedle státního zástupce, případně společenského zástupce) zařadit ke stranám, které v procesu stojí na straně obžaloby. Poškozený však zůstává stranou zcela samostatnou a nezávislou na ostatních stranách trestního řízení.“⁵ Ústava i Listina hovoří o rovnosti stran. Jak ale správně poznamenává Repík⁶: „V tomto smyslu nemůže jít o absolutní, matematickou rovnost. Je to pojem relativní zejména v tom smyslu, že nemůže zcela setřít rozdíl v procesním a zejména faktickém postavení stran v trestním řízení vyplývající z jejich rozdílných funkcí a možností.“ V současnosti je nezpochybnitelným faktem, že základními stranami trestního řízení jsou obviněný a státní zástupce, proto tyto dvě strany disponují nejširší škálou procesních záruk. Role poškozeného je ale taktéž důležitá a nepopíratelná. Aby

⁴ Návrh věcného záměru zákona o trestním řízení soudním (trestní řád), str. 2

⁵ Jelínek J. a kol. Trestní právo procesní, 3. vydání, Praha: Eurlex Bohemia, 2003, str.179

⁶ Repík B. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo, Praha: Orac, 2002, str. 145

byla naplněna podstata zásady rovnosti stran, měl by mít poškozený přesně tolik procesních záruk, kolik vyžaduje jeho funkce v trestním řízení. Podle Jelínka „jsou poškozený a obviněný v trestním řízení stranami s protichůdnými zájmy a rovnováha mezi ochranou práv jednoho či druhého je vždy velmi křehká. Posílení práv obviněného by proto vždy mělo být vyváženo posílením práv poškozeného a naopak. Skutečností však zůstává, že platná právní úprava poskytuje dostatek argumentů pro tvrzení, že procesní postavení poškozeného a obviněného je krajně nevyvážené.“⁷ Srovnáním některých procesních práv těchto stran můžeme dojít k závěru, že poměr mezi funkcí obviněného v trestním řízení a rozsahem jeho procesních práv a stejný poměr u poškozeného není takový, aby vyhověl zásadě rovnosti stran.

Jednou z nejzávažnějších diskrepancí mezi právy obviněného a poškozeného, který není subjektem adhezního řízení, je právo na bezplatnou právní pomoc, která je blíže rozvedena v následující kapitole textu. Tato nerovnost se promítá i do dalších situací.

a) obecně

Obviněný má podle § 33 odst. 1 trestního řádu právo žádat, aby byl vyslýchán jen v přítomnosti svého obhájce. Poškozený se sice může nechat zastoupit zmocněncem, ale nemá právo žádat, aby byl vyslýchán pouze v přítomnosti zmocněnce. Tato skutečnost se nejvýrazněji ukáže na případech zvláště ohrožených obětí, pro které výslech bez asistence zmocněnce může znamenat nové psychické trauma, srovnatelné s tím, který byl způsoben samotným trestným činem. Také nemůže žádat, aby se on sám nebo jeho zmocněnec účastnil vyšetřovacích úkonů a kladl otázky vyslýcháným svědkům (§ 165 odst. 1 a § 164 odst. 4 TŘ).

Obviněný má právo kdykoli odmítnout výpověď (§ 33 odst. 1 TŘ). Oproti tomu poškozený v postavení svědka může odmítnout vypovědět jen z důvodů uvedených v § 100 TŘ. Odepření výpovědi z jiných důvodů je sankcionováno, navíc je poškozený/svědka povinen vypovídat pod sankcí trestného činu křivé výpovědi.

Je jasné, že tato nerovnost vyplývá ze samotného postavení obviněného, kterému v trestním řízení hrozí určitá sankce, která bude mít na jeho další život závažný dopad. Je tedy nutné respektovat jeho právo na obhajobu, nelze jej právními prostředky nutit k pravdivé výpovědi obdobně jako svědka. Naopak umožnit poškozenému v postavení svědka odmítnout výpověď bez uvedení důvodu nebo mu umožnit nevypovídat pravdu by znehodnotilo jeho výpověď jako důkazní prostředek a vedlo by to v praxi zřejmě k důkazní nouzi. Tuto

⁷ Jelínek J. Poškozený v českém trestním řízení, Praha: Karolinum. 1998, str. 58.

nerovnost zde tedy neuvádíme s cílem ji z trestního řádu odstranit, pouze na ni chceme poukázat jako na kontext dalších ustanovení, která zmíníme dále. I pro poškozeného z trestního řízení totiž vyplývají závažné důsledky, ačkoli většina z nich není přímo právní povahy. Jedná se zejména o následky na psychice poškozeného, ale také o následky související s přiznáním či nepřiznáním nároku na náhradu škody i se samotným odsouzením či neodsouzením obviněného⁸.

b) v přípravném řízení

V přípravném řízení je nejdůležitějším právem poškozeného podávat stížnosti proti některým rozhodnutím policejního orgánu nebo státního zástupce. Po zahájení trestního stíhání může přípravné řízení skončit, kromě podání obžaloby, několika způsoby – usnesením o postoupení věci jinému orgánu, o přerušení nebo o zastavení trestního stíhání, o podmíněném zastavení trestního stíhání, o schválení narovnání. Fakt, že poškozený má možnost podat stížnost proti všem těmto usnesením, kromě usnesení o přerušení trestního stíhání, svědčí o určité míře nelogičnosti a nesystematičnosti zákona. Zde je sice možno namítat, že k přerušení trestního stíhání dochází z objektivních důvodů, jako je například nepřítomnost obviněného, avšak dle našeho mínění by bylo žádoucí i v tomto případě zachovat přezkoumatelnost takového rozhodnutí, vzhledem k tomu, že v praxi může mít na život poškozeného značný dopad. K takovéto výjimce není podle našeho názoru dán žádný objektivní důvod. Závažnějším problémem, který se netýká jen poškozeného, je velmi krátká, třídní lhůta, kterou trestní řád poskytuje k podání stížnosti. V této lhůtě je prakticky nemožné prostudovat spisový materiál, což je podmínkou sepsání kvalitní a ve všech směrech relevantní stížnosti. V praxi to pak vypadá tak, že poškozený podá „bianco“ stížnost, s tím, že odůvodnění dodá po prostudování spisu. Ač státní zástupci tuto praxi zatím naštěstí často tolerují, rozhodně se nejedná o systémový přístup zaručující právní jistotu. Nabízí se pak otázka, zda je tato „šibeniční“ lhůta nutná, zvláště, když státní zástupce žádnou lhůtu k rozhodnutí ze zákona nemá. Víťame proto rozhodnutí tvůrců nového trestního řádu prodloužit lhůtu k podání stížnosti na osm dní.⁹

Poškozený není informován o skončení vyšetřování a není mu na rozdíl od obviněného a obhajoby umožněno prostudovat spis a učinit návrhy na doplnění vyšetřování (§ 166 TR).

⁸ Zde nejde pouze o fakt, zda bude obviněný odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody a tím bude mít poškozený po určitou dobu jistotu bezpečí před případnými dalšími útoky z jeho strany. Rozsudek, kterým je obviněný odsouzen, může mít pro poškozeného značný význam např. jako důkazní prostředek v řízení o úpravu výchovy a výživy v případech domácího násilí apod.

⁹ Návrh věcného záměru zákona o trestním řízení soudním (trestní řád), str. 115.

c) v řízení před soudem

Další nesrovnalosti objevíme v § 188 TR, podle kterého poškozený nemá právo podat stížnost proti usnesení soudu o postoupení věci, o zastavení a o přerušení trestního stíhání v rámci předběžného projednání obžaloby¹⁰. Tato práva má pouze státní zástupce a obviněný.

Další rozdílná oprávnění jednotlivých stran řízení najdeme v průběhu hlavního líčení. Všechny strany mohou se souhlasem předsedy senátu klást vyslychaným otázku (§ 215 odst. 1 TR), nicméně žádat, aby jim bylo umožněno provést důkaz, především výslech svědka nebo znalce, má pouze státní zástupce, obžalovaný nebo obhájce (§ 215 odst.2 TR). Při výslechu svědka se znovu vrací otázka přístupu ke kvalifikované bezplatné právní pomoci, bez které často nelze správně výslech provést.

Velmi výrazně se nerovnost stran projeví při možnosti podat odvolání do rozhodnutí. Obžalovaný se může odvolat proti kterémukoli výroku, který se ho přímo týká (§ 246 odst.1 písm. b) TR), na rozdíl od poškozeného¹¹, který se může odvolat pouze proti výroku o náhradě škody (§ 246 odst. 1 písm. d) TR). Pro rozšíření práva poškozeného na odvolání plédovali v minulosti také někteří autoři:¹² „... jinak se jeví situace poškozeného tam, kde soud rozhodl o vině na základě nesprávně zjištěného skutkového stavu a v důsledku toho vynesl i vadný výrok o náhradě škody. Poškozený se zde svým odvoláním nutně dotýká především otázky zjištění viny jako výchozího kritéria určení jeho nároku s tím, že teprve tehdy, nezávisle na trestně právním hodnocení skutku, může být o jeho nároku rozhodnuto objektivně. Z řečeného pak nesporně plyne oprávnění poškozeného usilovat také o správné zjištění a posouzení zavinění k určitému skutku (a tedy v tomto smyslu viny obžalovaného), pokud takové zjištění podmiňuje správnost výroku o náhradě škody.“

Bárta¹³ vyvozuje možnost poškozeného odvolat se i do výroku o vině a trestu z revizního principu vyjádřeného v §254 odst.1 in fine. „Autor uvádí, že jde o rozsah přezkumné povinnosti odvolacího soudu, postupuje soud podle revizního principu, přičemž předmět přezkoumání je obsahově vymezen ustanovením §246 trestního řádu. Tato citovaná

¹⁰ U posledně jmenovaného počítá návrh věcného záměru nového trestního řádu s možností poškozeného podat stížnost, pokud se trestní stíhání vede s jeho souhlasem nebo na jeho návrh (viz s. 105)

¹¹ Navíc pouze poškozený, který je subjektem adhezního řízení.

¹² Viz např. Jelínek J. Poškozený v českém trestním řízení, Praha: Karolinum. 1998, str. 68 nebo již počátkem osmdesátých let Bárta B. Přezkumná povinnost při rozhodování o odvolání poškozeného v adhezním řízení, Socialistická zákonost č. 2/1982, str. 80.

¹³ Bárta B. Přezkumná povinnost při rozhodování o odvolání poškozeného v adhezním řízení, Socialistická zákonost č. 2/1982, str. 80. Citace převzata z Jelínek J. Poškozený v českém trestním řízení, Praha: Karolinum. 1998, str. 67-68

ustanovení je třeba vykládat ve vzájemné spojitosti s tím, že správnost napadnutých výroků závisí na správnosti řízení, a tedy i zjištění skutkového stavu před vydáním rozsudku prvního stupně. Autor dále uvádí, že pokud soud druhého stupně přezkoumává výrok o náhradě škody a řídí se přitom plně revizním principem, pak nemůže v potřebném rozsahu nezkontrolovat také výrok o vině jako základu pro následný výrok o náhradě škody. Jde přitom nejen o zkoumání zavinění k trestnému činu, pro který byl obžalovaný odsouzen soudem prvního stupně, ale také o zkoumání zavinění ve vztahu ke škodě, jejíž vznik je v příčinném vztahu s posuzovaným trestným činem, a to i tehdy, když se celková škoda zcela nekryje s následkem trestného činu, ale představuje například tzv. škodlivý následek. Vzhledem k tomu, že řízení o náhradě škody je vždy, řečeno analogicky, řízením sporným, je předmětem dokazování nejen samotná existence škody, ale také zaviněný protiprávní úkon – trestný čin – a příčinný vztah mezi tímto úkonem a vznikem škody.“ Omezení poškozeného v podání dovolání proti výroku o vině a trestu je společné většině evropských států¹⁴, cílem tohoto omezení práva poškozeného je, aby délka trestného řízení byla co nejkratší. Jde jistě o legitimní cíl. Otázkou ale je, zda je zásah do práva poškozeného přiměřený k danému cíli, zda lze daného cíle dosáhnout jinými prostředky nebo zda lze omezení nějakým způsobem vykompenzovat. Například v Belgii poškozený (partie civile) také nemůže podat odvolání do výroku o vině a trestu, nicméně čl. 216 belgického trestního řádu mu umožňuje podat kasační stížnost ke Court supreme, který pak musí přezkoumat všechny výroky vzhledem ke správnosti výroku o náhradě škody.¹⁵

Další ale nikoli poslední nesrovnalostí je možnost podat odpor proti vydanému trestnímu příkazu. Tuto možnost poškozenému TŘ nedává na rozdíl od obviněného, osob, které jsou oprávněny podat v jeho prospěch odvolání a státního zástupce.

Stávající právní úpravu ve vztahu k poškozenému pak až na malé výjimky přebírá i návrh věcného záměru zákona o trestním řízení soudním, o některých aspektech se prozatím nezmiňuje, což zřejmě znamená, že se nepředpokládá žádná změna stávající úpravy.

¹⁴ Viz studie Brienen, M.E.I. and E.H. Hoegen, Victims of Crime in 22 European Criminal Justice Systems: The Implementation of Recommendation (85) 11 of the Council of Europe on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure, (2000), přístupné na:

<http://rechten.uvt.nl/victimology/Brienenhoegen/BH.html#index>.

¹⁵ Brienen, M.E.I. and E.H. Hoegen, Victims of Crime in 22 European Criminal Justice Systems: The Implementation of Recommendation (85) 11 of the Council of Europe on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure, (2000), Chapter 4 Belgium, 5.4, přístupné na:

<http://rechten.uvt.nl/victimology/Brienenhoegen/BH.html#index>.

Všechny tyto odlišnosti v procesních právech svědčí o tom, že ačkoli je poškozený v trestním řízení stranou, jeho postavení je v mnoha ohledech slabší, nežli je tomu u obviněného nebo státního zástupce. Tyto nerovnosti pak výrazně oslabují možnost poškozeného, hájit v trestním řízení své oprávněné zájmy. Je třeba si uvědomit, že zájmem poškozeného není pouze náhrada vzniklé škody, jak to chápe platná právní úprava. V mnoha případech je trestní právo jediným prostředkem ochrany poškozeného před jeho další viktimizací ze strany téhož pachatele. Například v případech domácího násilí může trestní řízení ve spojení s civilním řízením (rozvod, úprava poměrů k nezletilým dětem, vypořádání společného nájmu bytu manžely atd.) zásadním způsobem ovlivnit další život poškozeného. Ačkoli tedy teorie i platná právní úprava předpokládá, že trestným činem je zasažen především zájem veřejný a z této zásady činí výjimky jako je institut trestního stíhání se souhlasem poškozeného, kdy se dává přednost zájmu poškozeného na nestíhání pachatele, na druhé straně není poškozenému v plném rozsahu přiznáno právo domoci se alespoň projednání věci před soudem. Ústavní soud v této souvislosti vyslovil názor, že neexistuje ústavně zaručené subjektivní právo na to, aby jiná osoba byla trestně stíhána¹⁶. Oproti tomu Evropský soud pro lidská práva dovedl z čl. 1 Evropské úmluvy povinnost státu stíhat pachatele určitých trestných činů¹⁷.

Navrhujeme tedy:

- **zrovnoprávnit poškozeného, který se nedomáhá náhrady škody, v přístupu k bezplatné právní pomoci,**
- **zakotvit právo poškozeného žádat, aby byl vyslýchán pouze v přítomnosti svého zmocněnce,**
- **umožnit poškozenému podat stížnost proti usnesení o přerušení přípravného řízení,**
- **prodloužit třídní lhůtu k podání stížností nejméně na osm dní,**
- **zakotvit právo poškozeného na informaci o skončení vyšetřování, umožnit mu, aby mohl prostudovat spis a navrhnout provedení dalších důkazů za stejných podmínek jako obviněný,**
- **umožnit poškozenému podat stížnost proti usnesení o postoupení věci, o zastavení řízení a přerušení trestního stíhání v rámci předběžného projednání obžaloby,**

¹⁶ I. ÚS 84/99 a další.

¹⁷ Např. rozsudek ve věci M.C. v. BULGARIA ze 4. 12. 2003, dříve rozsudek ve věci X and Y v. Netherlands z 26.3.1985

- umožnit poškozenému, aby v hlavním líčení mohl provést důkaz, především výslech svědka,
- umožnit poškozenému podat odvolání i do výroku o vině a podat odpor proti trestnímu příkazu.

3. Bezplatná právní pomoc pro poškozené

Článek 37 Listiny základních práv a svobod zaručuje každému právo na právní pomoc v řízení před soudy, jinými státními orgány či orgány veřejné správy, a to od počátku řízení. Stát toto právo garantuje každému tedy i cizinci. Speciální ustanovení týkající se právní pomoci v trestním řízení najdeme v čl. 40 odst. 3 Listiny, kde je zakotveno mimo jiné právo obviněného na bezplatnou právní pomoc. Česká republika na rozdíl od drtivé většiny ostatních členů Evropské unie stále ještě nemá komplexní zákon o státem zajišťované právní pomoci, který by určil, kdo a kdy má na bezplatnou právní pomoc nárok, kdo ji má poskytovat a jakým způsobem bude stát tuto právní pomoc financovat. Úprava bezplatné právní pomoci je v současné době roztržštěná a pro její případné destinátáře nepřehledná.

Trestní řád upravuje přístup k bezplatné právní pomoci pro obviněného i pro poškozeného. Postup u obviněného stanoví § 33 odst. 2 trestního řádu. Soud rozhodne i bez návrhu, že obviněný, který nemá dostatek prostředků, aby si hradil náklady obhajoby, má nárok na obhajobu bezplatnou nebo za sníženou odměnu. Náklady obhajoby potom hradí stát prostřednictvím soudu, který o poskytnutí právní pomoci rozhodl. Zákon kromě nepříznivé finanční situace obviněného neklade žádné další podmínky pro získání bezplatné právní pomoci.

Jinak je tomu v případě poškozeného. § 51a trestního řádu přiznává právo na bezplatnou právní pomoc pouze poškozenému, který v řízení uplatnil nárok na náhradu škody a který prokázal, že nemá dostatek finančních prostředků. Soud poškozenému bezplatnou právní pomoc neposkytne, pokud vzhledem k povaze uplatňované náhrady škody nebo její výši by zastoupení zmocněncem bylo zřejmě nadbytečné. Zákon tak stanoví přísnější pravidla pro získání bezplatné právní pomoci poškozenému než obviněnému. Rozlišování mezi poškozenými v přístupu k bezplatné právní pomoci není podle našeho názoru založeno na objektivních a spravedlivých důvodech, ale zřejmě pouze na omezených finančních možnostech státu. Zákonodárce tím mimo jiné dává najevo, že považuje za důležitější

materiální újmu poškozeného a že psychická, morální či jiná újma, jejichž náhrady se nelze domáhat v adhezním řízení, je spíše podružná¹⁸.

V obecné rovině slouží právní pomoc k tomu, aby mohl každý důsledně využívat všech práv, která mu právní řád přiznává. U poškozených v trestním řízení ale sehrává právní pomoc ještě jinou funkci. Zmocněnec chrání poškozeného před sekundární viktimizací, především u zvláště ohrožených, zavražďovaných nebo traumatizovaných obětí je zastoupení zmocněncem často jediným způsobem, jak docílit, aby se mohly efektivně účastnit trestního řízení. Příkladem může být oběť domácího násilí, která byla psychicky týrána, oběť znásilnění, které vznikla morální újma či oběť sexuálního zneužívání. Tyto oběti často nejsou subjektem adhezního řízení, protože jim vznikla „pouze“ morální újma, jejíž náhradu nemohou poškození v adhezním řízení požadovat. Přitom právě v případech sexuálního a domácího násilí se nejčastěji setkáme s traumatizovanými a zvláště ohroženými oběťmi, které podporu zmocněnce během řízení bytostně potřebují.

Dále je třeba v této souvislosti poukázat na určitý nedostatek platné právní úpravy ve vztahu k dětem, které jsou v postavení poškozeného a nemohou být z důvodu střetu zájmu zastoupeny svým zákonným zástupcem. Zde pak převážně vystupuje jako zástupce poškozeného dítěte orgán sociálně právní ochrany dětí, který však většinou nedisponuje kvalifikovanými právníky a dítě je zastupováno sociálním pracovníkem. Jak se v praxi ukazuje, sociální pracovníci jsou v řízení ve většině případů zcela pasivní a zastupování je tak spíše formální povahy.

Navrhujeme tedy:

- **umožnit přístup všech poškozených k bezplatné právní pomoci,**
- **vypustit z § 51a odst. 1 trestního řádu část věty: „který uplatnil v souladu se zákonem nárok na náhradu škody“,**
- **v případech poškozených dětí, které nemohou být zastupovány svým zákonným zástupcem, zakotvit právo na přidělení bezplatného zmocněnce advokáta automaticky.**

¹⁸ Z pohledu restorativní justice je toto nazírání zvrácené. Jak napsal jeden z jejich otců Howard Zehr: „Ospravedlnění je základní potřebou všech, s kým bylo nakládáno nespravedlivě. Náhrada škody je jen jedním z mnoha způsobů, jak tuto potřebu uspokojit.“ Zehr H. Úvod do restorativní justice, Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003, str. 11.

4. Adhezní řízení

Vedle rozhodování o vině a trestu, které se řídí zásadou oficiality, v sobě trestní řízení může zahrnovat také zvláštní řízení o náhradě škody, které se zahájí jen na návrh poškozeného. V adhezním řízení soud rozhoduje o nárocích poškozeného, kterému byla trestným činem způsobena újma na zdraví nebo majetková škoda¹⁹. Tento postup má pro poškozeného význam především z hlediska rychlosti rozhodnutí o náhradě škody (v občanskoprávním řízení by soud musel nejdříve vyčkat pravomocného skončení trestní věci), řízení také nevyžaduje od poškozeného výdaje v podobě soudního poplatku, nezatěžuje ho důkazním břemenem (na rozdíl od řízení občanskoprávního) a zároveň se rozhodnutím o povinnosti obžalovaného nahradit škodu způsobenou trestným činem doplňuje preventivně-výchovné působení uloženého trestu.²⁰ Posledně uvedený aspekt je významný i z pohledu restorativní spravedlnosti, neboť právě fakt, že si pachatel uvědomí, že způsobil oběti škodu a že mu tak vůči ní vznikl určitý závazek, je základním principem vycházejícím z tohoto pojetí spravedlnosti.²¹

Snaha nezatěžovat příliš trestní soudy civilní agendou je vlastní všem evropským státům, které jsou součástí komparativní studie Rady Evropy z roku 2000²², pouze na francouzském příkladu se ukazuje, že je možné uspokojit požadavky poškozeného na projednání jeho nároků na náhradu škody i přiměřeného zadostiučinění (material and moral damages) v rámci adhezního řízení, aniž by docházelo k průtahům. Ze studie dále vyplývá, že soudy odkazují k civilnímu řízení v případech, kdy je nutné přistoupit ke složitějšímu dokazování, aniž by rozlišovaly zda jde o náhradu majetkové škody nebo zadostiučinění za nemajetkovou újmu. Proto se zdá, že český trestní řád příliš soudům ulehčuje práci, když z adhezního řízení vylučuje jak projednání nároků plynoucích z utrpění morální či jiné škody (§ 43 odst. 3) a zároveň dovoluje odkázat na civilní řízení v případech, kdy je nutné provádět další dokazování, které přesahuje potřeby trestního stíhání a podstatně by ho protáhlo (§ 229 odst. 1).

¹⁹ Císařová D., Fenyk J. a kol. Trestní právo procesní. 4. vydání, Praha: Linde Praha, a.s., str. 195.

²⁰ Šámal P. a kolektiv. Trestní řád. Komentář. I. Díl. 5. vydání. Praha: C.H.Beck 2005, str. 1765 an.

²¹ Srovnej např. Válková H. Restorativní justice – trestní politika pro 21. století?, Trestní právo č. 1, 2000.

²² Z výsledků studie vyplývá, že všechny státy ponechávají trestním soudům široký prostor, kdy mohou poškozeného odkázat na civilní řízení. Brienen, M.E.I. and E.H. Hoegen, Victims of Crime in 22 European Criminal Justice Systems: The Implementation of Recommendation (85) 11 of the Council of Europe on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure, (2000), str. 10, přístupné na [at http://rechten.uvt.nl/victimology/Brienenhoegen/BH.html#index](http://rechten.uvt.nl/victimology/Brienenhoegen/BH.html#index).

Trestní řád umožňuje využít předností adhezního řízení pouze poškozenému, kterému vznikla majetková škoda vyjádřitelná v penězích.²³ Oproti tomu v adhezním řízení nelze rozhodovat o přiměřeném zadostiučinění, resp. o nemajetkové újmě. Proto se jeho subjektem nemůže stát poškozený, kterému v souvislosti s trestním činem vznikla morální nebo jiná újma ve smyslu § 43 odst. 1 trestního řádu. Jak již bylo řečeno výše, morální újma vzniká často u zvláště ohrožených obětí jako jsou psychicky týrané oběti domácího násilí, oběti sexuálního zneužívání nebo znásilnění. Tyto oběti, které navíc nemají ze zákona v trestním řízení nárok na bezplatnou právní pomoc, se jen stěží budou domáhat svých práv u civilního soudu.²⁴ Zákonodárce by měl těmto obětem co nejvíce zjednodušit cestu k přiměřenému zadostiučinění, tím, že umožní, aby se o jejich nárocích mohlo rozhodovat v adhezním řízení.

Jak již bylo naznačeno výše, příklad Francie ukazuje, že je možné uspokojit požadavky poškozeného na projednání jeho nároků na náhradu škody i přiměřeného zadostiučinění (material and moral damages) v rámci adhezního řízení, aniž by docházelo k průtahům.²⁵ Snaha vyjít vstříc zájmům poškozeného se plně projevuje v čl. 470-1 trestního řádu (Code de la procedure penale)²⁶, který umožňuje soudu rozhodnout o náhradě škody a přiměřeném zadostiučinění poškozeného, i když obviněného zprostil obžaloby. Jedinou podmínkou je, aby bylo prokázáno, že škoda byla způsobena fakty, o které se v řízení jednalo. To nastane například v případě, že existují nesporné důkazy o tom, že ke škodě došlo, ale soud nemá dostatek důkazů usvědčujících konkrétního pachatele. V takovém případě hradí škodu stát. Tento způsob rozhodování o nárocích poškozeného je progresivní, ale v Evropě zatím ojedinělý. Francouzský trestní řád nabízí poškozenému ještě další výhody, je jím například možnost soudu rozhodnout o vyplacení předběžného odškodnění oběti (čl. 464 Code de la procedure penale).

²³ Šámal P. a kolektiv. Trestní řád. Komentář. I. Díl. 5. vydání. Praha : C.H.Beck 2005. str. 1772

²⁴ Z praxe projektu Persefona Ligy lidských práv, který poskytuje pomoc obětem domácího násilí, vyplývá, že tyto oběti často vůbec nechtějí trestný čin ohlásit, natož aby se domáhaly přiměřeného zadostiučinění. Další nároky, které na ně zákon klade tím, že je vylučuje z adhezního řízení, jim de facto znemožní domoci se jejich práv. Přispívá k tomu zejména i jejich psychické vyčerpání, jak o tom bude dále pojednáno.

²⁵ Brienen, M.E.I. and E.H. Hoegen, Victims of Crime in 22 European Criminal Justice Systems: The Implementation of Recommendation (85) 11 of the Council of Europe on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure, (2000), chapter 8 – 7.2, available at <http://rechten.uvt.nl/victimology/Brienenhoegen/BH.html#index>

²⁶ Dostupné z: <http://www.legifrance.gouv.fr/WAspad/VisuArticleCode?commun=CPROCP&code=&h0=CPROCPEL.rcv&h1=4&h3=45>

Navrhujeme tedy:

- upravit v právním řádu efektivní řešení otázky přiměřeného zadostiučinění za způsobenou nemateriální újmu, včetně možnosti rozšíření v tomto smyslu i adhezního řízení,
- zavést povinnost soudu rozhodnout v některých případech na návrh poškozeného o náhradě škody a přiměřeném zadostiučinění i v případě, že obviněný byl zproštěn obžaloby.

5. Výše odškodnění

V adhezním řízení, které je součástí trestního řízení, rozhoduje soud o řádně a včas uplatněném nároku poškozeného na náhradu škody způsobené trestným činem. Při tomto rozhodování musí soud respektovat hmotně právní ustanovení zvláštních předpisů, na nichž je uplatněný nárok založen a kterým se také řídí. Uplatní se především zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce, vyhláška č. 440/2001 Sb., o odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění a další předpisy. Výše odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění stanovená podle citované vyhlášky je dlouhodobě kritizována napříč právními odvětvími.

Naposledy se na požadavku zvýšení hodnoty bodu shodli účastníci konference ke stavu implementace Rámcového rozhodnutí Rady EU (2001/220/SVV) o postavení oběti v trestním řízení, která se konala dne 5. 12. 2006 v prostorách Ministerstva spravedlnosti. Ze závěrů konference dále vyplývá požadavek změny § 7 odst. 3 vyhlášky č. 440/2001 Sb., a to v tom smyslu, že soudu bude dovoleno výši odškodnění stanovenou podle vyhlášky v odůvodněných případech přiměřeně zvýšit. Tedy že by se ke zvýšení nepřistupovalo pouze ve zvlášť výjimečných případech hodných mimořádného zřetele, jak to předpokládá současné znění vyhlášky.

Podle tohoto předpisu je např. zlomenina žebra ohodnocena částkou 1 800 Kč, zlomenina lící kosti 1 200 Kč, tříštivá zlomenina nohy 7 200 Kč, amputace ruky v lokti částkou 24 000 Kč, ztráta jednoho oka 60 000 Kč a za nejtěžší možnou újmu na zdraví – celkovou kvadruplegii – se podle vyhlášky poškozenému přizná bolestné ve výši 360 000,- Kč. K poslednímu zvýšení hodnoty bodu došlo k 1. 1. 2002, kdy se hodnota zvýšila z 30,- Kč na současných 120,- Kč za jeden bod.

U Ústavního soudu je v současné době podán návrh na prohlášení vyhlášky za neústavní, z důvodu rozporu s čl. 95 Ústavy, neboť nepřiměřeně omezuje soudce v jejich rozhodování.

Navrhujeme tedy:

- **novelizaci § 7 odst. 3 vyhlášky č. 440/2001 Sb., a to na toto znění: „Soud výši odškodnění stanovenou touto vyhláškou v odůvodněných případech přiměřeně zvýší.“**
- **prosadit zvýšení hodnoty jednoho bodu tak, aby konkrétní částky odpovídaly závažnosti způsobené újmy.**

6. Finanční pomoc obětem

Od 1. ledna 1998 má oběť trestného činu možnost požádat Ministerstvo spravedlnosti o finanční pomoc podle zákona č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti. Tento institut je pro oběti bezesporu důležitou pomocí. Za rok 2005 podala žádost o finanční pomoc celkem sto jedna oběť, z toho čtyřiceti třem ministerstvo vyhovělo. Celkem bylo za rok 2005 vyplaceno 1 969 402 Kč²⁷. Současný systém nicméně trpí zásadním nedostatkem – demotivuje pachatele od převzetí odpovědnosti za spáchaný trestný čin. Podle § 12 citovaného zákona je finanční pomoc obětem chápána jako půjčka, kterou je oběť povinna do pěti let od poskytnutí vrátit, pokud jí náhrada škody byla následně vyplacena z jiných zdrojů (od pachatele, od pojišťovny atd.). V praxi se tak nicméně neděje, a podle informací odboru odškodnění zatím do fondu nebyla vrácena žádná finanční částka. Pouze ve dvou případech se o tom s oběťmi jedná. Stát poskytne oběti finanční pomoc, o které mlčky předpokládá, že ten, komu byla poskytnuta, se bude snažit mu ji vrátit. Stát nechává na oběti, aby vyžadovala od pachatele (nebo z jiných zdrojů) finanční kompenzaci za utrpěné škody. Oběť nicméně může ztratit motivaci k vymáhání právě v momentě, kdy je jí vyplacena pomoc od státu. Je také třeba si uvědomit, že samotné trestní řízení je pro oběť vyčerpávající, často trpí vážnými zdravotními nebo psychickými následky trestného činu a vymáhání náhrady škody na pachateli ji jen dále vyčerpává, zvláště pokud je s nárokem na náhradu škody nakonec odkázána na civilní řízení, ve kterém nese jako žalobce důkazní břemeno, pokud není

²⁷ Informace odboru odškodňování Ministerstva spravedlnosti za rok 2005 dostupné z <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=2636&d=88597>.

osvobozena, musí hradit soudní poplatek, a neobejde se bez zastoupení advokátem. Důsledkem toho pak je, že náhradu škody způsobenou trestnou činností platí všichni daňoví poplatníci a pachatelům je vyslán signál, že není nezbytně nutné hradit způsobenou škodu.

Francouzský systém finanční pomoci obětem, který je jedním z nejlepších v Evropě²⁸, reaguje na výše nastíněný problém v čl. 706 – 11 trestního řádu. Ten uvádí, že pokud byla Fondem (Fond de garantie) oběti vyplacena finanční kompenzace za újmy způsobené trestným činem, přechází na Fond právo vymáhat poskytnutou sumu na tom, kdo újmu způsobil. V praxi to pak vypadá tak, že Fond může využít všech prostředků k vymožení peněz, včetně toho, že v trestním řízení vystupuje jako subjekt adhezního řízení místo poškozeného (partie civile). Vymáhání státním orgánem je v praxi vždy efektivnější než kdyby měla vyplacenou kompenzaci vymáhat sama oběť. Fond může také využít spolupráce s policií a dalšími orgány, aby co nejefektivněji vyhledal pachatele a donutil ho k zaplacení.

Propracovanost francouzského systému odškodňování obětí trestných činů lze spatřit i v jiném kontextu. Český zákon o peněžité pomoci zohledňuje za všech okolností finanční poměry oběti (§8 zákona). Francouzský zákon rozlišuje případy, kdy je finanční situace oběti irelevantní a kdy se k ní přihlédne. U sexuálních trestných činů (znásilnění a sex. donucení) a v případech, kdy újma na zdraví způsobí pracovní neschopnost alespoň v délce jednoho měsíce jsou újmy odškodněny nezávisle na majetkových poměrech oběti. Naopak se k nim přihlédne u obětí trestného činu krádeže, podvodu, zpronevěry a v případech, kdy pracovní neschopnost nepřesáhla jeden měsíc.

Navíc jsou ve Francii odškodňovány všechny újmy – psychická, fyzická a majetková. Český zákon stanoví, že pokud není poskytnuta paušální částka (25 000,- Kč), odvozuje se výše pomoci od ztráty na výdělku (i budoucího) a prokázaných nákladů spojených s léčením.

Navrhujeme tedy:

- **změnit právní úpravu například v tom smyslu, aby stát prostřednictvím Odboru odškodnění Ministerstva spravedlnosti mohl v rámci trestního řízení nastoupit na místo nebo vedle poškozeného, kterému poskytl finanční pomoc, při vymáhání náhrady způsobené újmy na pachateli.**

²⁸ Vedle fondu pro oběti trestných činů existuje ještě zvláštní fond pro oběti vážných zločinů a sexuálních útoků, dále fond pro oběti přírodních katastrof, oběti dopravních nehod, oběti teroristických útoků, oběti AIDS. Brien, M.E.I. and E.H. Hoegen, Victims of Crime in 22 European Criminal Justice Systems: The Implementation of Recommendation (85) 11 of the Council of Europe on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure, (2000), chapter 8 – 7.2, available at <http://rechten.uvt.nl/victimology/Brienenhoegen/BH.html#index>.

7. Definování zvlášt' ohrožených obětí

Jednou ze zásad, které jsou společné pro nejrůznější dokumenty upravující postavení obětí v trestním řízení je nutnost zvláštního zacházení s oběťmi, které jsou zvlášt' ohrožené.²⁹ Český trestní řád tuto zásadu dle našeho názoru nedodržuje³⁰. Podle Jelínka³¹ je věnována poškozenému zvláštní pozornost nebo je s ním jinak zacházeno nikoli pro to, že jde o poškozeného, ale pouze z toho důvodu, že v řízení vystupuje v procesním postavení svědka, tedy nositele důkazu důležitého pro řízení (např. § 102 a § 55 odst. 2 trestního řádu). Jak bude dále zřejmé, tento přístup k poškozenému v našem trestním řádu stále do značné míry přetrvává. Jak jsme již uvedli výše, pokud se trestní řád zabývá škodou, která oběti trestným činem vznikla, pak tuto škodu chápe v materiálním smyslu, případně jako újmu na zdraví, nezabývá se však již újmou, kterou bychom mohli označit jako citovou či psychickou. Ačkoli § 43 trestního řádu uvádí způsobení morální škody jako jeden ze znaků, kterými je poškozený definován, dále již s takovou škodou nepočítá. Poškozený se v trestním řízení nemůže náhrady takové újmy domáhat a už vůbec není chráněn před jejím dalším prohlubováním, což zcela jistě neodpovídá principům restorativní spravedlnosti, která naopak primárně směřuje k „nápravě škod“ a co nejvýraznějšímu zmírnění utržené újmy.

Lze tedy konstatovat, že platná právní úprava žádným způsobem nezohledňuje míru viktimizace poškozeného, která se v praxi může značně lišit a to jak dle typu spáchaného trestného činu (tedy například u násilných trestných činů bude zřejmě vyšší než např. u trestných činů proti majetku), podle vztahu k pachateli (tedy např. pokud se trestného činu dopustí blízká osoba) i podle osobnosti samotného poškozeného. Neposkytuje tedy poškozenému žádnou ochranu před sekundární viktimizací a v mnoha případech ani nezaručuje bezpečnost poškozeného před dalšími útoky ze strany pachatele či osob s ním spojených.

²⁹ Např. čl. 2 Rámcového rozhodnutí Rady EU (2001/220/SVV) o postavení obětí v trestním řízení.

³⁰ Je však třeba říci, že výše uvedené rámcové rozhodnutí sice v článku 2 hovoří o „zvláště ohrožených obětech“, které však nedefinuje. Jak vyplývá i ze zprávy Komise ES ze dne 16. 2. 2004, výklad tohoto pojmu jednotlivými členskými státy je velmi různorodý a umožňuje pod tento pojem zahrnout např. osoby mladší 15 let apod. Z tohoto hlediska by bylo možné konstatovat, že i v našem trestním řádu je tato zásada přinejmenším formálně naplněna, jsme však přesvědčení o tom, že by se mělo v tomto případě jednat o zvláštní ochranu všech zvláště ohrožených obětí, nikoli pouze některých skupin. Je tedy třeba k výkladu tohoto pojmu přistoupit z opačného úhlu pohledu a ptát se nikoli zda český trestní řád počítá se zvláštním zacházením pro určité skupiny obětí, ale zda nejsou skupiny obětí, kterým se této zvýšené ochrany nedostává, ačkoli ji naléhavě potřebují. To naznačuje i zmíněná zpráva Komise ES, když uvádí jako kriteria rozpoznávání zvláště ohrožených obětí u některých států sníženou fyzickou nebo psychickou odolnost obětí (nezletilí, postižení), u jiných pak určité situace (rodinné násilí, terorismus, sexuální násilí).

³¹ Jelínek J. Poškozený v českém trestním řízení, Praha: Karolinum, 1998, str. 45.

Z našich praktických zkušeností víme, že například oběti domácího násilí či znásilnění velmi těžce snášejí průběh trestního řízení (v případě, že se vůbec odhodlají podat trestní oznámení) a jen velmi zřídka uplatňují nárok na náhradu škody. Někdy proto, že materiální újma nevznikla, někdy je pachatelem manžel oběti a náhrada by tak jako tak zůstala součástí společného jmění, často je to ale proto, že oběti nezbývají síly. Je třeba si uvědomit, že oběť je po spáchání trestného činu zavalena starostmi o vlastní existenci, navíc v situaci, kdy prožívá v psychické rovině následky trestného činu. Bohužel důsledkem neuplatnění nároku na náhradu škody je i nemožnost přidělení bezplatného zmocněnce, což pro mnoho poškozených znamená, že budou muset nadále trestním řízením procházet bez jakékoli podpory a ochrany.

Navíc trestní řád obsahuje i taková ustanovení, která by sice měla zájmy poškozeného chránit, ale je prokazatelně zjištěno, že minimálně části poškozených ještě více ztrpčují život. Jedná se zejména o institut trestního stíhání se souhlasem poškozeného (§ 163), který v praxi v mnoha případech působí proti svému původnímu smyslu. Místo aby chránil poškozeného před následky trestního stíhání blízké osoby, které by se jej mohly nepříjemně dotknout, klade na jeho bedra břemeno zodpovědnosti za potrestání pachatele. Pachateli naopak skýtá možnost přemlouváním, sliby, výhrůzkami či (často neprokazatelným) násilím vytvářet na poškozeného tlak a tak se trestnímu stíhání vyhnout. Bylo by proto vhodné vypustit z § 163 trestního řádu alespoň veškeré skutkové podstaty úmyslných násilných trestných činů.

Jiná ustanovení, umožňující poškozeného před nepříznivými následky trestního řízení alespoň částečně chránit, jsou z tohoto zorného úhlu naprosto nedostatečná. Jedná se zejména o možnost utajení totožnosti i podoby svědka dle § 55 trestního řádu, které je však v případě poškozeného nepoužitelné pokud se s pachatelem znají nebo se dokonce jedná o blízké osoby. Navíc jsou zde upraveny velmi přísné podmínky použití tohoto institutu, což je pochopitelné vzhledem k tomu, že se jedná o zásah do práva pachatele na řádnou obhajobu. V praxi se pak také často stává, že orgány činné v trestním řízení svědka odmítají utajit z důvodu, že je v řízení svědkem jediným. A navíc je tato ochrana oslabena i tím, že se jí v podstatě nelze domoci a jak bude o tom pojednáno níže, může být kdykoli ukončena, pokud odpadnou její důvody, aniž by se svědek mohl domáhat přezkoumání takového rozhodnutí.

V trestním řádu ale například chybí možnost utajit adresu poškozeného nebo i svědka, což by zřejmě obhajobu nijak nenarušilo. Taková možnost je přitom velmi přínosná zejména pro oběti domácího násilí, které se před pronásledováním ze strany pachatele skrývají např. v azylovém domě.

Dále, pokud trestní řád dle § 209 umožňuje vykázat obžalovaného po dobu výslechu svědka (a tedy i poškozeného) ze soudní síně, pak tak činí pouze z důvodu hrozby, že by svědek v přítomnosti obžalovaného nevyověděl pravdu (případně nebyl schopen vypovídat vůbec). Toto ustanovení tak v podstatě ilustruje výše uvedené, tedy že trestní řád neklade žádný důraz na ochranu poškozeného (případně svědka) před druhotnou viktimizací, chápe jej zejména jako důkazní prostředek a za určující kritérium si v tomto případě bere pravdivost svědecké výpovědi. Konkrétní užití tohoto ustanovení pak závisí na úvaze předsedy senátu a v jednotlivých případech se značně liší. Zejména u násilných trestných činů pak vždy poškozenému hrozí obnovení traumatu při setkání s pachatelem.

Bylo by proto žádoucí v souladu s principy restorativní spravedlnosti brát zřetel na zájmy poškozeného nejen v oblasti materiální a v oblasti ochrany jeho života a zdraví, případně jeho soukromého života, ale zejména i ochrany před druhotnou viktimizací. Za tímto účelem je třeba definovat zvláštní skupinu poškozených, kteří jsou v tomto směru ohroženi nejvíce, tedy zohlednit postavení tzv. zvlášť ohrožených obětí/poškozených, a dále zavést do trestního řádu ustanovení, která jim poskytnou v tomto směru účinnou ochranu. Vedlejším přínosem takové právní úpravy pak nesporně bude i zvýšení procenta odhalených trestných činů, které právě zejména v případech domácího a sexuálního násilí zůstávají v převážné většině latentní. Určujícím kritériem přitom může být typ spáchaného trestného činu³², vztah oběti k pachateli³³ nebo případně osobní charakteristiky oběti³⁴. Dle zkušeností našich a dalších nevládních organizací spatřujeme v tomto smyslu největší ohrožení u obětí sexuálního násilí, domácího násilí, týrání, komerčního vykořisťování (v sexuálním průmyslu nebo v jiných oblastech) a v této souvislosti hlavně cizinců, kteří jsou velmi výrazně znevýhodněni při obraně svých práv³⁵, a obětí dalších závažných násilných trestných činů, dále u dětí, osob s mentálním handicapem či duševním onemocněním a osob opakovaně viktimizovaných. Zvláštní kategorii ohrožených obětí pak mohou představovat oběti trestných činů spáchaných příslušníky Policie České republiky a dalších bezpečnostních složek, které dle našich zkušeností pociťují často oprávněné obavy z ovlivnění průběhu trestního řízení pachatelem a zejména ze msty takového pachatele, a z těchto důvodů odmítají trestný čin vůbec oznámit.

³² Trestné činy proti životu a zdraví, zejména §§ 219, 221, 222, trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti, některé trestné činy proti rodině a mládeži, zejména § 215 a 215a trestního zákona, některé trestné činy hrubě narušující občanské soužití, zejména § 197a, některé trestné činy proti lidskosti, případně další.

³³ Např. jedná-li se o blízké osoby nebo vztah závislosti či zranitelnosti, který se vyskytuje mezi kuplířem či obchodníkem s lidmi a osobou, která pro něj pracuje nebo kterou vykořisťuje.

³⁴ Nízký nebo i naopak vysoký věk, psychické onemocnění, mentální handicap, opakovaná viktimizace a další

³⁵ Viz Burčková P., Obchod s lidmi a nucená či vykořisťující práce v České republice, La Strada Česká republika, 2006

V nejobtížnější situaci jsou pak oběti, u kterých se kumuluje více takových faktorů, např. žena týraná a znásilňovaná manželem policistou apod.

Zvláštní zacházení, které tyto oběti vyžadují, je třeba v některých případech zohlednit v rámci rekonstrukce trestního řádu, v některých případech zřejmě postačí úprava podzákonými předpisy a metodickými pokyny, či uvolnění finančních prostředků na modernizaci vybavení soudů a Policie ČR. A samozřejmě neodmyslitelná je správná praxe, které lze dosáhnout jen důsledným školením osob, které budou s poškozenými v přímém kontaktu včetně soudců a také managementem kvality práce (zavedení dalších kritérií hodnocené práce). U každého orgánu, by měla existovat osoba, která je za zacházení s poškozenými/oběťmi odpovědná.

Navrhujeme tedy:

- **zavést do trestního řádu zásadu ochrany poškozeného před druhotnou viktimizací a definovat zvláště ohrožené poškozené,**
- **v návaznosti na tuto definici konkretizovat zvláštní ochranu v jednotlivých ustanoveních trestního řádu,**
- **posílit ochranu obětí trestných činů před zastrašováním ze strany pachatele a s ním spojených osob prostřednictvím zavedení nové skutkové podstaty do trestního zákona případně prostřednictvím právní úpravy vazebních důvodů v trestním řádu.**

8. Zvláštní opatření na ochranu obětí

Co se týče opatření, která by měla sloužit k vyšší ochraně zvláště ohrožených obětí/poškozených, je značně obtížné vyjadřovat konkrétní návrhy či stanoviska. Jejich zavedení by zajisté měla předcházet diskuse a následná shoda odborné veřejnosti na tom, jak by měla být tato skupina poškozených definována, případně zda se nebude jednat o více podskupin, jejichž míra ochrany by měla být odlišná. K této diskusi je třeba mimo právních expertů přizvat především také experty z oboru psychologie a viktimologie. Z tohoto důvodu si dovoluujeme předložit spíše inspirativní přehled takových institutů, které již existují v našem

právním řádu, avšak nevztahují se na všechny skupiny zvláště ohrožených obětí, nebo se vyskytují v právních řádech jiných zemí³⁶.

Jsme si samozřejmě také vědomi kolize některých těchto navrhovaných opatření s právem pachatele na řádnou obhajobu. Každé takové omezení musí být vždy velmi citlivě zvažováno. Je třeba se také zamyslet nad tím, zda příslušné omezení má na druhé straně dostatečně významný efekt. A to platí nejen pro omezení vůči obviněnému, ale i vůči poškozenému, který je nucen podstupovat v rámci trestního řízení nepříjemné procedury. Jako příklad si dovolíme uvést níže zmíněné vyslyšení obětí sexuálního násilí o jejich sexuální historii irelevantní k danému případu. Jaký efekt přináší pro spolehlivé objasnění trestného činu a na druhé straně jaké následky má na psychiku oběti? I to je třeba mít na paměti. Je tedy nutné hledat přijatelný kompromis.

Mezi tato zvláštní opatření patří například:

- Důraz na **omezení opakovaných úkonů**. Opakování výslechu oběti je jedním z nejvýznamnějších a nejčastějších důvodů sekundární viktimizace. Výslech oběti sexuálního deliktu a dalších zvláště ohrožených obětí by měl být proto zásadně považován za neopakovatelný a neodkladný úkon. V hlavním líčení by pak mělo být dovoleno nejen přečtení protokolu, ale také použití audio a video nahrávek. Současný právní stav umožňuje v hlavním líčení číst protokol o výpovědi svědka (nejde-li o výslech osoby mladší patnácti let provedený dle § 102 trestního řádu) za podmínek § 211 trestního řádu. To znamená především pokud s takovým postupem souhlasí státní zástupce a obviněný nebo v dalších vymezených případech. Toto ustanovení je však koncipováno s předpokladem předejití stavu důkazní nouze, pokud již svědek před soudem vypovídat nemůže, či např. byla jeho výpověď ovlivněna zastrašováním apod. Neodkladné a neopakovatelné úkony jsou upraveny v § 160 odst. 4, jedná se v podstatě o takové úkony, které nebude možno před soudem provést. Zde se tedy jedná spíše o takové situace, kdy např. zdravotní stav poškozeného je natolik kritický, že hrozí jeho úmrtí apod. Z pohledu poškozeného by bylo žádoucí tuto úpravu rozšířit a zároveň minimalizovat dopady na

³⁶ tuto problematiku upravuje také Rámcové rozhodnutí Rady EU (2001/220/SVV) o postavení obětí v trestním řízení v čl. 2 (Respekt a uznání) a v čl. 8 (Právo na ochranu). Mimo obecného požadavku ochrany bezpečí a soukromí obětí článek 8 rámcového rozhodnutí zdůrazňuje potřebu zajistit možnost oběti vyhnout se pachateli v prostorách soudu (zvláštní čekárny pro oběti) a potřebu chránit oběti před negativními důsledky podání svědectví při veřejném soudním jednání, tedy možnost podat svědectví pomocí jakýchkoli vhodných prostředků slučitelných se základními právními principy daného státu. Ze zprávy komise ES ze dne 16. 2. 2004 pak vyplývá, že státy přistupují k plnění tohoto článku rozdílně a chrání různé skupiny obětí odlišnými prostředky. Příkladem lze uvést zvukové nebo zvuko-obrazové záznamy svědectví, které uvádí více států, či zvláštní oddělení policie. Francie začlenila do trestního zákona zvláštní skutkovou podstatu, dle které lze postihnout jednání s úmyslem odradit oběť trestného činu od podání trestního oznámení či přinutit ji k jeho stažení.

právo obviněného na obhajobu např. tím, že se výsledku zúčastní jeho advokát, v řízení před soudem by pak bylo možné v případě potřeby výslech pouze doplnit (pokud se např. objeví další důkazní prostředky, které výpověď poškozeného vyvracejí nebo zpochybňují). Takový postup by pak mohl být uplatňován buď v návaznosti na definici zvlášť ohrožených poškozených zásadně ve všech těchto případech, mohl být také vázán např. na odborné vyjádření psychologa, nebo by mohlo být ponecháno na vůli samotného poškozeného, zda o tento postup požádá. V každém případě je třeba vycházet ze zásady chránit poškozeného před druhotnou viktimizací a z této zásady pak činit výjimky z důvodu procesní potřeby, nikoli naopak³⁷. Také návrh věcného záměru nového trestního řádu se hlásí k omezení duplicity prováděných procesních úkonů, prostřednictvím omezení úkonů prováděných v přípravném řízení. Měl by se rovněž setřít význam toho, zda důkaz byl zachycen před zahájením trestního stíhání nebo po něm. Navrhuje se také rozšířit možnost číst v řízení před soudem se souhlasem stran veškeré listinné důkazní prostředky bez ohledu na jejich procesní povahu (tedy i záznamy o podání vysvětlení).³⁸ Zda to povede skutečně k omezení opakovaných výslechů v praxi bude ale záviset i na postupu samotných orgánů činných v trestním řízení, zejména na kvalitě provedení jednotlivých úkonů tak, aby je v dalších řízení stádiích nebylo třeba opakovat.

- **Zvyšování počtu speciálních výslechových místností** pro traumatizované oběti a jejich používání. V České republice zatím existují pouze čtyři – v Praze, Berouně, Ostravě a Prostějově. Speciální výslechové místnosti jsou využívány zejména pro výslech nezletilých mladších patnácti let. Jejich uplatnění by však mohlo být širší, právě u zvláště ohrožených poškozených by poškozený nemusel být při výslechu v jedné místnosti s obviněným. Záleželo by samozřejmě i na tom, zda by obviněný byl takovému výslechu přítomen za poloprůhledným zrcadlem, či by byl pro tento úkon zastoupen advokátem. Minimálně by se tak však předešlo nepříjemným pocitům, které traumatizované oběti zažívají, mají-li se setkat s pachatelem tváří v tvář. Zde by však bylo dle našeho názoru vhodné nechat na poškozeném, zda chce být vyslýchán v takové místnosti, neboť fakt, že pachatel jej pozoruje, zatímco on jej nevidí může být stejně nepříjemný. V ideálním

³⁷ Také doporučení Rady Evropy No. R (97) 13 upravující zastrašování svědků a práva obhajoby zdůrazňuje nutnost vyslýchat zranitelné oběti v co nejdřívejším stádiu řízení a provádět výslech tak, aby nemusel být opakován, tedy za účasti obviněného či jeho advokáta s možností klást otázky a za použití audiovizuální techniky. Takto provedený důkaz použitý v řízení před soudem práva obhajoby neomezuje. Důvodem pro takový postup by pak měla být i prevence prohlubování psychické a emoční újmy oběti. Doporučení to zejména zdůrazňuje u trestných činů spáchaných v rodině.

³⁸ Návrh věcného záměru zákona o trestním řízení soudním (trestní řád), str. 9-11

případě by taková místnost měla být dostupná všem zvláště ohroženým poškozeným a mělo by jim náležet právo požádat o provedení výslechu touto formou.

- Možnost provádět svědecké **výpovědi prostřednictvím video-linků**, z důvodu ochrany před druhotnou viktimizací plynoucí z kontaktu oběti a pachatele. Provádění svědeckých výpovědí prostřednictvím video-linků je vhodným prostředkem, jak efektivně provést výslech utajeného svědka (§ 55 odst. 2). Při takovém využití u soudu může na obrazovce svědka vidět pouze předseda senátu, nikoli obžalovaný, hlas svědka je také zkreslen. Do kolize s právem obviněného na obhajobu se takový výslech dostává zejména z toho důvodu, že obžalovaný na svědka nevidí a nemůže si tak pozorováním učinit závěr o jeho pravdomlupnosti.³⁹ Ovšem pokud by byl tento způsob využit u dalších svědků a poškozených, jejichž totožnost utajena není, mohl by obžalovaný rovněž svědka na obrazovce sledovat, tedy by tato kolize odpadla. Naopak svědek/poškozený by nevypovídal v přítomnosti obžalovaného a dalších osob, čímž by se zároveň i předešlo jeho případné neschopnosti vypovídat. Ve spojení s dalšími opatřeními (oddělená čekárna, možnost vejít do soudní budovy jiným vchodem, doprovod justiční stráže na chodbách soudu apod.) by pak bylo možno zajistit, aby se poškozený nedostal do kontaktu s obžalovaným vůbec. Současný právní stav sice takový postup nevyklučuje, lze jej uplatnit v rámci § 209 trestního řádu, kdy z obavy, že svědek v přítomnosti obžalovaného nevypoví pravdu nebo z obavy o jeho bezpečí předseda senátu učiní opatření vhodné k zajištění bezpečnosti svědka. Je však třeba zvážit, zda je vhodné takové opatření nechávat pouze na úvaze předsedy senátu. Zkušenosti z praxe ukazují, že i oběti znásilnění jsou nuceny vypovídat přímo v soudní síni a teprve, když se jim po psychické stránce přitíží natolik, že nemohou vypovídat, jsou činěna odpovídající opatření. V souladu se zásadou ochrany poškozeného by proto bylo žádoucí přistupovat ke zvláště ohroženým obětem raději preventivně a tuto možnost jim minimálně nabídnout, což by mělo být garantováno ustanoveními trestního řádu. Samozřejmě, pokud poškozený chce vypovídat standardním způsobem, není důvod mu v tom bránit.
- Možností **vykázat obžalovaného ze soudní síně** během výpovědi svědka z důvodu ochrany před druhotnou viktimizací. Prakticky jedinou možností, jak ochránit poškozeného před nutností vypovídat před soudem v přítomnosti obžalovaného, je v současné době zmíněný § 209 trestního řádu. Jak však již bylo výše uvedeno, účelem tohoto ustanovení je spíše dosáhnout pravdivé výpovědi svědka, což v praxi omezuje jeho

³⁹ Samozřejmě u utajených svědků se vyskytují i další problémy, zejména ten, že obžalovaný nemůže zpochybnit pravdomlupnost svědka právě z toho důvodu, že nezná jeho totožnost, tedy ani dosavadní život apod.

uplatnění. Stejně jako v předchozím případě, i u vykázání obžalovaného mimo soudní síň po dobu výslechu by byla žádoucí jistá míra prevence. V praxi je uplatnění této možnosti ovlivněno zejména tím, že se soudní jednání protahuje nutností zopakovat obžalovanému po návratu svědka jeho výpověď, umožnit mu položit svědku prostřednictvím předsedy senátu otázky a opět jej vykázat. To samo o sobě stačí k tomu, aby byla tato možnost využívána jen velmi omezeně.

- **Výslech oběti prostřednictvím prostředníka (psychologa, psychiatra).** U obětí závažných násilných trestných činů lze prakticky vždy předpokládat, že jsou traumatizovány. Je pak otázkou, zda je vhodné, aby byly vyslýchány policejním vyšetřovatelem (i v případě, že absolvoval výcvik v jednání s oběťmi trestných činů), neboť zde vždy hrozí akutní posttraumatický stav vyvolaný nutností oživit si v paměti události trestného činu. V této souvislosti je také třeba poznamenat, že oběť je často nucena nejen ve věci opakovaně vypovídat před orgány činnými v trestní řízení, ale často i před soudním znalcem, který má za úkol zpracovat posudek o její věrohodnosti. Navrhujeme proto tyto úkony spojit, kdy v rámci takového výslechu by byl psycholog schopen věrohodnost poškozeného zároveň posoudit.
- **Povinné zastoupení obviněného advokátem pro úkon výslechu oběti** (aby nedošlo ke konfrontaci s agresorem). Zde se jedná o další možnost, jak poškozeného před setkáním s obviněným ochránit. Za tímto účelem by pak bylo nutno rozšířit také úpravu nutné obhajoby, pro případ, že si obviněný obhájce nezvolí.
- **Výslovné omezení výslechu obětí sexuálních deliktů** o jejich sexuální historii irelevantní k danému případu. Vyslýchání obětí sexuálních deliktů o jejich sexuální historii je vždy velmi ponižující, neboť se tím oběti do značné míry naznačuje, že možná sama trestný čin vyprovokovala, či k jeho spáchání jinak přispěla. Pokud je z dalších důkazů zřejmé, že čin byl skutečně spáchán obviněným, pak jeho možnost, jak se alespoň částečně vyvinít, zpravidla obviněný spatřuje právě v přenesení viny alespoň částečně na oběť. Takové dotazy pak často bývají v praxi kladeny i advokáty. Aniž bychom tedy chtěli jakkoli omezovat právo obviněného se hájit, zvláště je-li obviněn z tak závažného činu, jako je např. znásilnění, zdůrazňujeme nutnost nanejvýš citlivého přístupu. Je možné, že orgán činný v trestním řízení dospěje k závěru, že je třeba v konkrétním případě prošetřit okolnosti, za nichž byl čin spáchán, a to s ohledem na to, zda oběť mohla k jejich vytvoření (nevědomě) přispět (např. že by si obviněného, se kterým se znala jen povrchně, pozvala k sobě do bytu). I zde je přitom diskutabilní, nakolik je její sexuální historie relevantní ke konkrétnímu případu. Pokud je však zřejmé, že se o takovou situaci nejedná,

pak je třeba jakékoli otázky směřující k sexuální historii oběti striktně vyloučit. Za jednoznačně irelevantní k danému případu pak považujeme takový výsledek zejména v těch případech, kdy se jednalo o náhodně vybranou oběť, která byla např. znásilněna na ulici apod. Avšak i tehdy, kdy tomu tak nebylo a mohli bychom chování oběti označit jako do určité míry riskantní, pokud bylo na oběti použito násilí a existují o tom důkazy, mělo by to být dostačující k učinění závěru, že byl skutečně spáchán trestný čin. I zde tedy považujeme za velmi důležité vycházet ze zásady omezení takových otázek a jejich přípustnosti pouze v případě, že existují důvodné pochybnosti o tom, zda skutek byl trestným činem, nikoli opačný přístup. Tato zásada by pak měla být zakotvena v trestní řádu, aby tak bylo možno zamezit kladení takových otázek i advokátovi obviněného (případně samotnému obviněnému).⁴⁰

- **Možnost odepřít obhajobě přístup k důkazům, jejichž poskytnutí může vážně ohrozit důležitý zájem oběti.** Zde se může jednat zejména o důkazní prostředky obsahující informace soukromé povahy, které pro trestní řízení nemají zásadní význam. Příkladem může být bydliště poškozeného a další údaje, ze kterých je místo bydliště možné zjistit. Důležitým zájmem poškozeného pak může být její bezpečí, ale také např. profesní uplatnění apod. Samozřejmě s ohledem na práva obviněného je třeba právně zakotvit, kdo by o odepření takových důkazních prostředků mohl rozhodnout včetně možnosti podat opravný prostředek proti takovému rozhodnutí. Zároveň by bylo třeba upravit, jakým způsobem by měl být další obsah důkazního prostředku obviněnému zprostředkován.⁴¹

Návrh věcného záměru zákona o trestním řízení soudním v této souvislosti nově počítá se zavedením předběžných opatření na ochranu poškozeného. Mělo by se jednat například o zákaz kontaktovat poškozeného či příkaz opustit byt a jeho bezprostřední okolí, zákaz styku s určitými osobami, příkaz nezdržovat se na určitém místě, zákazžívání návykové látky a další. Tento záměr vítáme, ovšem z našeho pohledu je tato možnost neodůvodněně omezena pouze na podezření ze spáchání trestného činu, u kterého trestní zákon stanoví horní hranici sazby trestu odnětí svobody minimálně tři léta (přitom například u trestného činu § 197a násilí proti skupině obyvatel a proti jednotlivci se jedná právě o jednu ze skutkových podstat, která

⁴⁰ Také o této problematice se zmiňuje doporučení Rady Evropy No. R (97) 13 upravující zastrašování svědků a práva obhajoby když žádá, aby během výslechu oběti sexuálního deliktu soudce přísně dohlížel na kladení otázek ze strany obhajoby a nepovolil otázky, které by mohly mít na svědka traumatizující efekt.

⁴¹ Evropský soud pro lidská práva se možností odepření obhajobě přístupu k důkazům zabývá například ve svém rozsudku ve věci Rowe and Davis v. U.K. 2000-II

by mohla dopadnout na jednání pachatele, které je možno označit jako pronásledování a tato ochrana by byla velmi žádoucí). Jako problematickou vidíme i nutnost, aby v přípravném řízení rozhodoval o předběžných opatřeních soudce na návrh státního zástupce (proč by nemohl poškozený podat návrh sám?). V praxi se pak může poškozený těžko domáhat u státního zástupce podání návrhu, pokud tento neshledá k tomu podmínky. A v neposlední řadě podmínka, aby byl dán vazební důvod. Neplnění předběžného opatření by pak bylo důvodem pro vzetí do vazby. Tady se lze oprávněně obávat, že předběžná opatření by byla využívána namísto vazby a nežli k posílení, došlo by naopak k oslabení ochrany poškozeného, vzhledem k tomu, že orgány činné v trestním řízení jsou povinny minimalizovat zásahy do práv obviněného. Čili, jednoduše řečeno, poškozený by byl vystaven páčání dalšího násilí a teprve po takovém útoku by byl obviněný vzat do vazby. Na to upozorňují i zkušenosti ze zahraničí.⁴²

Proto navrhuje:

- **v rámci rekonstrukce trestního řádu otevřít širší odbornou diskusi o možnostech ochrany poškozeného nejen z hlediska jeho bezpečí, ale také s ohledem na předcházení druhotné viktimizaci následně odpovídající opatření do trestní řádu zahrnout**

9. Právo na informace

Právo získat informace je nejdůležitějším instrumentem pro efektivní ochranu práv poškozeného. Rámcové rozhodnutí Rady (2001/220/SVV) o postavení obětí v trestním řízení definuje právo na informace ve svém čl. 4. Jde o široce koncipované právo, které v sobě zahrnuje:

- Přístup k informacím podstatným pro ochranu zájmů oběti. Již od prvního kontaktu s orgány činnými v trestním řízení by měly mít přístup k těmto informacím: o službách a subjektech na které se mohou oběti/poškození obrátit s žádostí o pomoc, o druhu pomoci, kterou mohou získat (např. o peněžité pomoci podle z. č. 209/1997 Sb.), o tom, kde a jak mohou podat trestní oznámení, o etapách následujících trestní oznámení a o jejich úloze v těchto etapách, o podmínkách, za jakých může oběť/poškozený získat ochranu, o

⁴² Zkušenosti z Rumunska zprostředkované pracovníci poskytující pomoc obětem domácího násilí při příležitosti mezinárodního kongresu Právním proti domácímu násilí, pořádaného organizací proFem, Praha leden 2007

přístupu k právnímu poradenství, k právní pomoci i bezplatné, k dalším druhům poradenství, o podmínkách nároku na odškodnění.

- Přístup k informacím o průběhu trestního řízení. Pokud oběť/poškozený projeví takové přání, měl by být informován o výsledku jeho trestního oznámení. Během řízení před soudem by pak měl obdržet informace o místu a datu soudního jednání, o možnostech žádat náhradu škody v rámci trestního řízení, o právní pomoci a o způsobu, jakým se dozví o výsledku jednání před soudem.
- Právo na informace o pohybu nebezpečného obviněného a odsouzeného na svobodě.

Posledně citovanou informační povinnost orgánů činných v trestním řízení upravuje v českém prostředí § 44a TR. Na základě tohoto ustanovení mají svědek a poškozený právo vědět, že obviněný byl propuštěn z vazby nebo z ní uprchl nebo že byl odsouzený propuštěn z výkonu trestu nebo z něj uprchl. O podání těchto informací žádá u soudu nebo v přípravném řízení u státního zástupce. Pokud orgán činný v trestním řízení nazná (např. z výhrůzek či jiného chování), že svědkovi nebo poškozenému hrozí nebezpečí, poučí ho o možnosti požádat o tyto informace. V praxi se vyskytly názory, že nárok na informace o opuštění vazby nebo výkonu trestu má jen ten, kdo byl poučen orgánem činným v trestním řízení o možnosti tyto informace žádat. Tento zužující výklad je nutno odmítnout.⁴³

Další riziko tohoto institutu spočívá ve lhůtách, které mají orgány činné v trestním řízení na podání informací (§ 70a odst. 2 TR). Vzhledem k rozloze České republiky není možno považovat ze dostačující, že o propuštění či uprchnutí z vazby se poškozený a svědek „vhodným způsobem vyrozumí týž den, kdy k události došlo.“ Aby byl naplněn smysl tohoto ustanovení, mělo by docházet k informování o propuštění z vazby v den, kdy došlo k rozhodnutí o propuštění. K vyrozumění o útěku z vazby by pak mělo docházet okamžitě po jeho odhalení, a to nejrychlejším a nejspolehlivějším možným způsobem (tedy zřejmě telefonicky a zároveň i písemně, v zvlášť nebezpečných případech i osobně např. prostřednictvím Policie ČR).

Ještě horší je v tomto smyslu ustanovení § 321 odst. 5 týkající se útěku nebo propuštění⁴⁴ z výkonu trestu, kdy je věznicí dána povinnost **písemně** informovat poškozené „bezodkladně nejpozději však v den následující po skutečnosti“. Pokud tedy např. odsouzený v noci uprchne, pak dopis, který věznice odešle v nejlepší případě ráno po zjištění útěku a který poškozenému dojde až den následující, ho může jen těžko ochránit. Dalším problémem tohoto

⁴³ Vantuch, P. K informování poškozených a svědků trestného činu o odsouzeném (obviněném). Trestněprávní revue, 2005, č.1.

⁴⁴ Tamtéž.

ustanovení je rovněž fakt, že z nějakého důvodu vynechalo z informační povinnosti věznic svědky. Věznice tak mají podle tohoto ustanovení povinnost informovat toliko poškozené, nikoli svědky.

Navrhujeme tedy:

- **vymežit okruh trestných činů, u kterých by byl poškozený či svědek o propuštění či útěku obviněného informován automaticky bez nutnosti o to sám žádat (pokud to výslovně neodmítne) a bez ohledu na to, zda orgán činný v trestním řízení dojde k závěru, že mu hrozí nebezpečí v souvislosti s pobytem obviněného na svobodě,**
- **aby o propuštění obviněného z vazby nebo z výkonu trestu odnětí svobody byl poškozený nebo svědek informován v den, kdy došlo k rozhodnutí o propuštění,**
- **aby o útěku z vazby nebo z výkonu trestu odnětí svobody byl poškozený nebo svědek informován okamžitě po odhalení telefonicky, e-mailem nebo jiným rychlým prostředkem a zároveň i písemně, ve zvlášť nebezpečných případech osobně,**
- **zakotvit povinnost orgánu činného v trestním řízení podávat poškozenému veškerá zákonem uložená poučení pro poškozeného srozumitelnou formou a v případě potřeby (např. podává-li poškozený oznámení bezprostředně po činu a hrozí, že nebude schopen si obsah poučení správně uvědomit a zapamatovat) jej poučit i opakovaně případně mu poučení předat v písemné formě.**

10. Ochrana soukromí oběti

Trestní řízení je ovládáno zásadou veřejnosti vyjádřenou v § 2 odst. 10 trestního řádu, který provádí čl. 38 odst. 2 Listiny, čl. 96 odst. 2 Ústavy a čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Zásada veřejnosti je významnou zárukou zákonnosti trestního řízení a zachování práv osob, které se účastní hlavního líčení nebo veřejného zasedání, zejména obžalovaného.⁴⁵ Obžalovaný se má v důsledku této zásady možnost hájit a prokazovat svou nevinu před širší veřejností. Za současného stavu svobody projevu plní funkci veřejné kontroly mnohem víc než přímá účast občanů u soudu účast zástupců sdělovacích prostředků a jejich referování o průběhu procesu.⁴⁶ Veřejnost trestního procesu se

⁴⁵ Šámal P. a kol. Trestní řád. Komentář. I. díl. 5. vydání. Praha: C. H. Beck 2005. str. 38.

⁴⁶ Tamtéž.

může dostat do konfliktu s ochranou zájmů osob zúčastněných na řízení (např. ochrana údajů o totožnosti svědka, ochrana údajů důvěrného charakteru, atd.) Zveřejňování podrobností o trestném činu může vést k druhotné viktimizaci oběti, k její stigmatizaci nebo i sociálnímu a kulturnímu vyloučení ze společnosti.

Poskytování údajů o individuální trestní kauze orgány činnými v trestním řízení by se mělo řídit několika zásadami:

- orgány by měly být zdrženlivé v nabízení informací médiím o konkrétních případech,
- informace o konkrétních případech jsou podávány jen na žádost média (pasivní poskytnutí),
- k aktivnímu nabídnutí takové informace může dojít jen v případě, kdy trestný čin způsobil ve společnosti značné pobouření,
- neměly by být poskytnuty údaje o lidech, kteří v kauze figurují, a to včetně státní příslušnosti, etnického původu nebo sexuální orientace,
- nikdy nesmí být zveřejněna identita obětí, svědků a pozůstalých po oběti, ani nesmí být zveřejněna data, která by jejich identifikaci umožnila,
- informace smí podávat jen tiskový mluvčí.⁴⁷

V českém prostředí je poskytování informací o trestním řízení médiím upraveno § 8a trestního řádu. Ustanovení stipuluje tři základní zásady poskytování informací: neohrožování objasňování skutečností důležitých pro posouzení věci, nezveřejňování údajů, které přímo nesouvisí s trestnou činností, o osobách, které mají účast v trestním řízení a zásadu presumpce neviny. Dotčené ustanovení neklade patřičný důraz na oprávněné zájmy poškozených, svědků a pozůstalých. Z jeho dikce nelze dovodit úplný zákaz poskytnutí jejich osobních údajů.⁴⁸ Stávající ustanovení by proto mělo být novelizováno tak, aby byl výslovně zaveden zákaz zveřejňování informací vedoucích k odhalení identity poškozeného, svědka nebo pozůstalých.

Možnost orgánu činného v trestním řízení odepřít poskytnutí informace o poškozeném, svědkovi nebo pozůstalém po oběti nemusí vždy zajistit, že tyto osoby budou ušetřeny nechtěného zájmu médií. Jedinou ochranou, kterou právní řád v této situaci jednotlivci poskytuje, je soudní ochrana osobnosti podle § 12 občanského zákoníku, ke kterému lze přistoupit až po té, co byly citlivé údaje zveřejněny v médiích.

⁴⁷ Zásady jsou převzaty z nizozemského modelu, viz Guideline concerning the provision of information by the criminal justice authorities to the media about criminal cases, 6 May 1992

⁴⁸ Srovnej Šámal P. a kol. Trestní řád. Komentář. I. díl. 5. vydání. Praha: C. H. Beck 2005. str. 92

Francouzský právní řád vyřešil tuto situaci zavedením poměrně vysokých sankcí za porušení zákazu zveřejňování údajů o obětech. Tiskový zákon⁴⁹ zavádí v čl. 39 zákaz zveřejňování informací o poškozeném, který je subjektem adhezního řízení (*partie civile*) před vydáním rozsudku ve věci. Za porušení zákazu hrozí pokuta ve výši 18 000EUR. Francouzský trestní zákon navíc zná skutkovou podstatu zveřejnění podobizny jednotlivce bez jeho souhlasu. Toto ustanovení chrání každého, tedy i všechny poškozené – nejen *partie civile*, před zveřejněním fotografií zobrazujících okolnosti spáchání trestného činu, které ohrožují důstojnost a morální integritu jednotlivce, bez jeho souhlasu.

Ministerstvo vnitra v současné době pracuje na manuálu „Novináři a oběti trestné činnosti“. Měl by být k dispozici v listopadu 2007. Jakkoli je tato činnost chvályhodná, v českém prostředí zřejmě nebude stačit, aby tato problematika byla ošetřena pouze etickým kodexem novinářů nebo manuálem ministerstva vnitra, ale bude zřejmě vyžadovat zákonnou úpravu.⁵⁰

Proto navrhuje:

- **uvést výslovně zákaz zveřejňování informací vedoucích k odhalení identity poškozeného, svědka nebo pozůstalého po oběti v § 8a trestního řádu,**
- **zavést sankce za porušení tohoto zákazu (např. v tiskovém zákoně)**

11. Relativizace utajení svědka

Oběť se může v trestním řízení objevit nejen v roli poškozeného, ale často je také svědkem. Až do konce roku 1993 neposkytoval český trestní řád svědkům žádnou zvláštní ochranu, teprve novela trestního řádu č. 292/1993 Sb. přinesla institut ochrany svědka v trestním řízení. Citovaná ustanovení byla ještě následně změněna ve smyslu nálezu Ústavního soudu Pl. ÚS 4/94. Teoretikové trestního práva⁵¹ rozlišují tři kategorie svědků podle stupně jejich ochrany: svědkové obecně (včetně poškozených), svědci organizovaného zločinu a tzv.

⁴⁹ Loi 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse.

⁵⁰ Naopak v Nizozemí se uvádí, že problematika není upravena zákonem, ale pouze citovanými Guidelines a etickým kodexem novinářů, a přesto se novináři k obětem trestné činnosti i obžalovaným chovají velmi korektně. Brienens, M.E.I. and E.H. Hoegen, Victims of Crime in 22 European Criminal Justice Systems: The Implementation of Recommendation (85) 11 of the Council of Europe on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure, (2000), chapter 17 The Netherlands – 8.3, available at <http://rechten.uvt.nl/victimology/Brienenhoegen/BH.html#index>.

⁵¹ Vantuch, P. K informování poškozených a svědků trestného činu o odsouzeném (obviněném). Trestněprávní revue, 2005, č.1

korunní svědci u organizovaného zločinu (spolupachatelé trestné činnosti, kteří se rozhodnou porušit „zákon mlčenlivosti“). K první skupině svědků se vztahují především ustanovení § 55 odst. 2 a § 209 TŘ umožňující utajení svědků. Na ochranu druhého okruhu osob – tzn. svědků organizovaného zločinu – se pak zaměřuje zákon č. 137/2001 Sb., o zvláštní ochraně svědka a dalších osob v souvislosti s trestním řízením. Na ochranu třetí skupiny svědků náš trestní řád zatím nepamatuje⁵². Tento bod analýzy se bude věnovat první skupině svědků.

Svědka může především požádat o utajení své podoby a totožnosti, pokud mu nebo osobě jemu blízké hrozí v souvislosti s podáním svědeckví újma na zdraví nebo porušení jejich základních práv. (§ 55 odst. 2 TŘ). Utajení svědka provede orgán činný v trestním řízení, pokud je hrozba očividně jasná ze zjištěných okolností (tzn. z výpovědi svědka a dalších provedených úkonů), a zároveň je potřeba vyšší stupeň pravděpodobnosti, nestačí jen všeobecné a konkrétně nedoložené tvrzení svědka. Podle zákona lze takovou ochranu poskytnout jen v případě, že svědka a osobu jemu blízkou nelze ochránit „jiným způsobem“. Újmou na zdraví se rozumí nejen těžká újma na zdraví a ublížení na zdraví, ale i jakákoli jiná lehčí újma na zdraví (např. pohmožděniny či ztráta několika zubů).

Utajení svědka je nepochybně důležitým institutem, který chrání zájmy poškozeného. Problematická však zůstává možnost relativizace ochrany svědka. V každém stadiu trestního řízení může orgán příslušný pro toto stadium řízení zkoumat, zda trvají obavy naznačené v § 55 odst. 2, a pokud dospěje k názoru, že tomu tak není, může rozhodnout o tom, že svědek dále nebude chráněn. Z hlediska potřeby svědka být chráněn je trestní řád poměrně nekorektní. Utajovaný svědek totiž není vůbec žádným způsobem chráněn co se týče podmínek ukončení jeho ochrany, resp. rozhodnutí o ukončení jeho ochrany. Trestní řád nestanoví žádný procesní režim, jehož prostřednictvím by se z utajovaného svědka stal svědek řádný. Skončení ochrany je vázáno na rozhodnutí příslušného orgánu činného v trestním řízení. Takové rozhodnutí ovšem není přezkoumatelné. A zákon také nestanoví povinnost toto rozhodnutí utajovanému svědkovi alespoň oznámit. Utajovaný svědek je plně v „rukou orgánů činných v trestním řízení“, které v případě skončení ochrany svědka nevydávají žádné rozhodnutí, v němž by se například musely zabývat otázkou, v čem spatřují změnu situace, pro svědka tak významnou, že důvody pro jeho ochranu odpadly. Původně utajovaný svědek je tedy bez jakékoli šance brojit proti rozhodnutí orgánu činného v trestním řízení ohledně „odtajnění“.⁵³

⁵² S tzv. korunními svědky už ale počítá Návrh věcného záměru zákona o trestním řízení soudním (trestní řád), str. 72

⁵³ Shodně článek Nett, A. Ochrana svědků v trestním řízení. Trestní právo, 1999, č. 5.

Dalším slabým místem zákonné úpravy utajovaného svědka je, že trestní řád neobsahuje žádnou úpravu předvolávání svědka, to se pak řídí obecným ustanovením § 24 TŘ.

Navrhujeme proto:

- **učinit z rozhodnutí orgánu činného v trestním řízení o ukončení utajení svědka rozhodnutí přezkoumatelné,**
- **upravit způsob předvolávání utajených svědků.**

12. Stručný exkurs: Soukromá, subsidiární a vedlejší žaloba

Soukromá žaloba je právo poškozeného, kterému vznikla soukromožalobním trestným činem bezprostřední újma, obrátit se s žalobou (žádostí o potrestání pachatele) přímo na trestní soud, a to i bez součinnosti státního zástupce, a žalobu před tímto soudem zastupovat. Vedle toho existuje také **subsidiární žaloba**, což je právo poškozeného nastoupit na místo veřejného žalobce tam, kde odmítá zahájit trestní stíhání veřejnožalobního deliktu nebo v zahájeném trestním stíhání pokračovat. Na rozdíl od subsidiární žaloby je u **tzv. vedlejší žaloby** poškozený oprávněn podporovat veřejnou žalobu. Působí tedy vedle, a nikoli místo veřejného žalobce. Činnost vedlejšího žalobce se blíží postavení poškozeného v českém trestním řízení (adhezní řízení).

Okruh soukromožalobních deliktů se stát od státu liší. Nalezneme zde především trestné činy zasahující lidskou čest, důstojnost, listovní tajemství a právo na soukromí (například pomluva, urážka, ohrožení listovního tajemství, zveřejnění neveřejné informace). Najdeme zde i trestné činy narušující tělesnou integritu, ale v minimální intenzitě – např. zbití (Rusko), ublížení na zdraví, jestliže újma netrvala déle než 7 dní, prosté ublížení na zdraví bez vážnějších následků (Německo). Specifickou skupinu tvoří trestné činy narušující hospodářskou soutěž nebo neoprávněně zasahující nehmotné statky. Některé z typicky soukromoprávních deliktů by u nás bylo možné kvalifikovat jako přestupky (zejména jako přestupky proti majetku nebo proti občanskému soužití).⁵⁴ Jiný charakter mají soukromožalobní delikty, které významně zasahují veřejný zájem, ale ten ustupuje do pozadí, neboť jeho bezvýjimečné prosazování by mohlo způsobit vážnou újmu osobě poškozené

⁵⁴ Gřivna T., Soukromá žaloba v trestním řízení (nástin problematiky), Trestněprávní revue, 2005, č.12.

s ohledem na blízký vztah k pachateli (např. znásilnění mezi manželi nebo majetkové trestné činy v rámci rodiny – typicky krádež, viz německá, rakouská a maďarská úprava).

Institut soukromé žaloby v moderním pojetí existoval na našem území již za dob Rakouska-Uherska a z trestního řádu byl odstraněn až v roce 1950. V současné době se v našem právním řádu nevyskytuje, ačkoli ve všech okolních zemích mimo Slovenska tomu tak je. Argumentuje se často tím, že institut soukromé žaloby je v našem právním řádu nahrazen institutem trestního stíhání se souhlasem poškozeného, jehož smyslem by rovněž mělo být dát v určitých vymezených případech přednost soukromému zájmu poškozeného před veřejným zájmem stíhat pachatele za spáchaný trestný čin. Tento argument však není možno přijmout, neboť při hlubším srovnání se ukazuje, že institut trestního stíhání se souhlasem poškozeného ve spojení s jeho dalšími zákonem danými procesními právy soukromou nebo subsidiární žalobu nemůže zcela nahradit. Nedostatky jsou spatřovány, co se týče práva poškozeného podávat opravné prostředky, zejména domoci se projednání věci před soudem v případě nečinnosti státního zástupce a také možnosti podat odvolání proti rozsudku i do výroku o vině.

Zatímco soukromá žaloba je spíše institutem, který zákonodárce užívá v případech trestných činů menší společenské nebezpečnosti, které bývají důsledkem konfliktu mezi pachatelem a poškozeným nebo u nichž je chráněný zájem spíše soukromé než veřejné povahy, u subsidiární žaloby takové omezení není patrné. Subsidiární žaloba tak je spíše prostředkem kontroly státního zástupce. Vstup poškozeného na místo žalobce v řízení skýtá možnost jistého přezkumu rozhodnutí státního zástupce v trestním řízení nepokračovat či vzít již podanou obžalobu zpět. Subsidiární žalobce v takovém případě nastupuje na místo státního zástupce a s drobnými výjimkami má v řízení obdobné postavení.

Návrh věcného záměru zákona o trestním řízení soudním počítá se zavedením trestního stíhání na návrh poškozeného a to pro taxativně vypočtené trestné činy, pro něž je charakteristické, že jsou důsledkem konfliktu mezi pachatelem a poškozeným, a u nichž není veřejný zájem na trestním stíhání, přičemž vzniklý následek není zvlášť závažný. Výčet skutkových podstat návrhových trestných činů by byl velmi omezený a vztahoval by se na drobné majetkové přečiny a přečiny proti občanskému soužití. Ani dle této navrhované nové právní úpravy však na podání návrhu nenavazuje další postup poškozeného, který by byl srovnatelný s institutem soukromé či subsidiární žaloby. Návrh věcného záměru pak počítá s převzetím institutu trestního stíhání se souhlasem poškozeného z platné právní úpravy za současného provedení určitých změn, především s ohledem na častou kritiku tohoto institutu z hlediska možnosti pachatele vyvíjet na poškozeného nátlak.

Problematikou soukromé a subsidiární žaloby se blíže zabýval Tomáš Gřivna ve své publikaci *Soukromá žaloba v trestním řízení*⁵⁵. Zde se přiklání k zavedení jak soukromé tak i subsidiární žaloby do naše právního řádu. U soukromé žaloby navrhuje zachovat možnost státního zástupce čin sám stíhat, shledá-li veřejný zájem. Pokud k tomu nedojde, měl by poškozený u vymezených trestných činů možnost podat žalobu k soudu. V případě potřeby zajistit důkazy či provést neodkladné a neopakovatelné úkony by se poškozený obrátil na soud, který o tomto bezodkladně rozhodne. Rozhodnutí pak provede policejní orgán. Podání soukromé žaloby by bylo vázáno na uhrazení soudního poplatku, s možností osvobození nemajetných poškozených. Stejně tak by bylo pamatováno na bezplatnou právní pomoc pro nemajetné poškozené. Po podání žaloby může soud tuto žalobci vrátit s poučením, v jakém směru ji má doplnit, nebo ji také může zamítnout jako zcela neopodstatněnou. Jinak ji zašle obviněnému k vyjádření. Následně soud nařídí smírčí řízení a po jeho případném neúspěchu následuje hlavní líčení. Soud by rovněž mohl rozhodnout o obligatorním zastoupení poškozeného advokátem, měl-li by pochybnosti o jeho způsobilosti náležitě hájit svá práva. V případě, že obviněný by byl zproštěn žaloby či trestní stíhání by bylo zastaveno, nesl by náklady řízení poškozený.

Podobně navrhuje zakotvení institutu subsidiární žaloby, ovšem bez omezení u všech poškozených (rovněž bez ohledu na uplatnění nároku na náhradu škody). V přípravném řízení navrhuje následující mechanismus, kterým se poškozený ujme řízení: nejprve vyvolá cestou stížnosti soudní přezkum rozhodnutí, kterým státní zástupce stíhání zastavil, postoupil nebo odložil či potvrdil rozhodnutí policejního orgánu o odložení věci. Soud pak může rozhodnutí státního zástupce zrušit a udělit mu další pokyny a teprve pokud státní zástupce po splnění těchto pokynů setrvá na svém původním rozhodnutí, může poškozený podat subsidiární žalobu. Došlo-li ke zpětvzetí obžaloby státním zástupcem, postačí poškozenému, aby se ujal role žalobce prohlášením. Jinak je postavení poškozeného jako subsidiárního žalobce obdobné postavení státního zástupce s drobnými výjimkami. Také subsidiární žalobce se vystavuje nebezpečí hrazení nákladů řízení v případě zproštění žaloby či zastavení trestního stíhání.

Zatímco s navrhovanou úpravou subsidiární žaloby se v podstatě ztotožňujeme, máme některé výhrady k navrhovanému pojetí žaloby soukromé a to co do výčtu trestných činů, které by měly mít soukromožalobní charakter. Lze zcela souhlasit, že by se mělo jednat o činy nižšího stupně nebezpečnosti pro společnost. Gřivna⁵⁶ navrhuje z platné právní úpravy

⁵⁵ Gřivna T. *Soukromá žaloba v trestním řízení*, Praha: Karolinum, 2005

⁵⁶ Tamtéž, str. 106

zejména trestné činy nekalé soutěže (§ 149), porušování práv k ochranné známce, obchodnímu jménu a chráněnému označení původu (§ 150), porušování průmyslových práv (§ 151), porušování autorského práva, práv souvisejících s právem autorským a práv k databázi (§ 152), neoprávněného nakládání s osobními údaji (§ 178), pomluvy (§ 206), poškozování cizích práv (§ 209), porušování tajemství dopravovaných zpráv (§ 239 odst. 1, § 240 odst. 1), poškozování věřitele (§ 256), zvýhodňování věřitele (§ 256a). K tomu výčtu se lze v podstatě připojit. Dle našeho názoru by zakotvení těchto trestných činů jako soukromožalobních mohlo napomoci zvýšení odpovědnosti osob, které se cítí poškozeny takovým jednáním, při oznamování tohoto činu. Mohlo by se tím zabránit např. možnému „vyřizování účtů“ mezi některými podnikateli prostřednictvím podávání trestních oznámení ve věcech, které by měly být zpravidla řešeny prostředky civilního práva, k čemuž by přispívala právě nutnost hradit náklady řízení v případě neúspěchu ve věci. Gřivna⁵⁷ však do výše uvedeného výčtu dále zahrnuje trestný čin ublížení na zdraví (§ 221 odst. 1) a především trestný čin znásilnění (§ 241 odst. 1), pokud k jeho spáchání dojde mezi manželi nebo ve vztahu druha a družky, a dále některé trestné činy proti majetku spáchané v rámci rodiny. Zatímco v posledním případě by se dalo uvažovat o soukromožalobní povaze těchto činů (ovšem za podmínky přesnějšího vymezení, neboť k takovým činům dochází často v případech domácího násilí, kde to nepovažujeme za vhodné), v případě znásilnění musíme tento návrh zcela odmítnout a to s poukazem na výše rozebíranou problematiku „zvláště ohrožených obětí“. Dle našeho názoru by se jednalo o naprosto neúměrnou zátěž poškozené/ho. Podobně také v případě trestného činu ublížení na zdraví. Především u znásilnění v partnerském vztahu lze očekávat, že v drtivé většině případů jediným svědkem je sama oběť a nepřeje-i si stíhání pachatele, pak nemusí čin vůbec oznamovat, případně v trestním řízení odmítnout vypovídat. Odhlédneme-li od možnosti pachatele vyvíjet v tomto případě na oběť nátlak, aby trestný čin neoznamovala, už současná právní úprava institutu trestního stíhání se souhlasem poškozeného klade na oběť břemeno odpovědnosti za potrestání blízké osoby, které je dle našich zkušeností traumatizovanou osobou těžce subjektivně pocíťováno. Důvodem pro rozhodnutí neudělit souhlas s trestním stíháním je pak často argument „nechci mu ublížit, chci jen, aby mi dal pokoj“. Bohužel ukazuje se, že v praxi taková velkorysost na pachatele nezabírá a spíše je motivuje, aby své jednání opakovali. Zakotvení znásilnění v partnerském vztahu jako soukromožalobního trestného činu by jen prohloubilo zátěž na oběť v těchto případech kladenou. Z našich zkušeností vyplývá, že

⁵⁷ Tamtéž

argument ochrany poškozeného před negativními následky trestního stíhání blízké osoby je v těchto případech povahy pouze teoretické.

K výše uvedeným výhradám je pak třeba přičíst nutnost absolvovat před nařízením hlavního líčení smírčí řízení. Vycházíme zde z postulátů restorativní spravedlnosti a domníváme se, že poškozený by neměl být k tomuto za žádných okolností donucován. Zejména se jedná o případy, kde samotné pojetí trestného činu jako možného soukromožalobního považujeme za sporné.

V neposlední řadě je možno polemizovat i s právní úpravou hrazení nákladů trestního řízení v případě zproštění obžaloby nebo zastavení trestního stíhání ze strany poškozeného. S tímto počítají všechny právní úpravy, které tento institut obsahují. Jako protiargument si však dovolujeme připomenout, že trestní řízení je ovládáno zásadou *in dubio pro reo*, čili trestný čin musí být obžalovanému spolehlivě prokázán. Důkazní břemeno ležící na soukromém žalobci v trestních věcech se tak zdá být o něco těžší, než to, které na něm leží v řízení civilním. Toho by si samozřejmě měl být vědom, avšak přesto se může jevit jako nespravedlivé uložit v určitých případech hrazení nákladů poškozenému, zvláště pokud se čin ve skutečnosti stal, nepodařilo se jej však prokázat. To může značně prohloubit morální újmu, která poškozenému činem vznikla. Pro srovnání lze uvést zkušenosti obětí domácího násilí s přestupkovým řízením. Zejména před novelou trestního zákona, která zavedla § 215a týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě, jsme se často setkávali s tím, že jednotlivé útoky byly vyhodnoceny jako přestupky proti občanskému soužití. Vzhledem k tomu, že se jedná o přestupky návrhové a obtížně prokazatelné, byly některé oběti opakovaně nuceny hradit náklady přestupkového řízení, což pociťovaly jako těžkou křivdu. Na pachatele pak měla tato praxe zpravidla takový účinek, že s pocitem, že se mu nemůže nic stát své jednání dále stupňoval. Toto srovnání nelze zřejmě bez dalšího vztáhnout na trestní řízení, může však sloužit jako jeden z podnětů k zamyšlení. Například by bylo možné uvažovat tom, že poškozený by náklady trestního řízení hradil pouze tehdy, když by se prokázalo, že skutek se nestal či jej nespáchal žalovaný.

I přes výše uvedené kritické poznámky však institut soukromé i subsidiární žaloby považujeme za přinejmenším hodný zamyšlení. Před jeho případným zahrnutím do rekonstrukce trestního řádu bychom však uvítali širší diskusi, v rámci které by bylo možné zhodnotit případně i výzkumy sociologického charakteru ze zahraničí (jak sami poškození hodnotí tento institut, který má sloužit k jejich vyšší ochraně) a také statistiky kriminologické, zejména zda se nezvyšuje latence u některých soukromožalobních trestných činů.

V rámci výše uvedeného tématu TEDY navrhujeme zahájit diskusi o přednostech uvedených institutů pro praxi, zejména možnosti umožnění podání subsidiární žaloby v těch případech, kde nekoná státní zástupce.

Liga lidských práv je nevládní organizací právníků a právniček prosazujících systémové změny pro zlepšení dodržování lidských práv v praxi a poskytujících ve spolupráci s psychologkami podporu a poradenství v konkrétních případech jejich porušování. Liga je členem Mezinárodní federace lidských práv založené roku 1922 v Paříži a prvním českým členem Koalice pro mezinárodní trestní soud.

V oblasti trestní spravedlnosti Liga zejména podporuje

- emancipaci postavení poškozeného/oběti v ustanoveních právního řádu i v praxi orgánů činných v trestním řízení se zřetelem na to, aby zároveň bylo dbáno Listinou základních práv a svobod a mezinárodními úmluvami zaručených práv obviněných/obžalovaných;
- zřízení na ministerstvu vnitra nezávislého orgánu pro šetření všech stížností na deliktní jednání příslušníků policie ČR i městských (obecních) strážníků bez ohledu na jejich závažnost (kázeňsky postižitelný i trestní charakter), a to ve všech stádiích tohoto procesu od jeho samého počátku do návrhu na kázeňské potrestání nebo návrhu na podání obžaloby ze strany státního zástupce a bez ohledu na formální pojmenování rozličných stádií řízení a postupů v trestním řádu či na úseku správního trestání; v souvislosti s touto otázkou zejména Liga klade důraz na soulad postupu orgánů činných v trestním řízení v případech neodůvodněných zásahů zástupců výše uvedených složek do fyzické integrity s aktuální judikaturou Evropského soudu pro lidská práva k čl. 3 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod,
- důsledné vyšetřování a trestání činů porušujících lidská práva páchaných nestátními subjekty v podobě pachatelů rasově motivovaného a domácího násilí v souladu s aktuální judikaturou Evropského soudu pro lidská práva,
- ratifikaci Římského statutu Mezinárodního trestního soudu Parlamentem České republiky, včetně řádné a úplné implementace jeho ustanovení do našeho právního řádu, a v rámci požadavku mezinárodní solidarity a prevence páchaní takových činů do budoucna, též podporu práv obětí nejvážnějších zločinů podle mezinárodního práva ze strany zástupců ČR na mezinárodní úrovni; v této souvislosti je Liga nucena pravidelně uvádět, že Česká republika je v současnosti jediným členským státem Evropské unie, který Římský statut neratifikoval (všechny ostatní členské státy EU včetně nově přistoupičších Bulharska a Rumunska - i všech dalších balkánských států stojících mimo EU - Římský statut ratifikovaly již mezi lety 2000 – 2002).